

A VÁRNAI CSATA.

IRTA

VASZARY KOLOS,

SZ. BENEDEKRENDI ÁLDÓZÁS AZ ESZTERGAMI KATH. FŐGYMNASIUMBAN
A VILÁG- ÉS MAGYAR TÖRTÉNELEM NY. ÉS R. TANÁRA.

KIADJA A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT.

PEST,

NYOMATOTT EMICH GUSZTÁV M. AKAD. NYOMDÁSZNÁL.

1864.

(1864-diki tagilletmény).

I. A várnai csata előzményei.

A világ és egyes nemzetek történelmének missiója: a multak tanuságából az embert javítani, erényessé tenni és tökélyesíteni.

A történelem mezeje majdnem végzetlen tér, hol különféle szebbnél szebb erényvirágokat találunk s fűzhetünk koszoruba; majdnem kiaknázhatlan bányá, melyben tündöklőbbnél tündöklőbb nemes érczekre akadunk. Azonban valamint a mezőn a virágok közt haszontalan kórókra és mérges növényekre, — a bányában nemtelen kövek- és veszélyes érczekre akadunk: úgy a történelemben is az erényes honpolgárt a hazaárulóval, a hőst a gyávával, az önfeláldozót az önössel, a zsarnokot a kegyes honatyával föltaláljuk; s így igen sok függ attól, ha leszállva a történelem aknájába, mind aranynak tartjuk-e — habár nemtelen ércz is — a mi fénylik? Vagy eldobjuk-e — habár simitatlan gyémánt is — a mi sötétlik? Igen sok függ attól, ki és milyen a vezér, ki a történelem terére vezet. Vajjon azon józan részhez tartozik-e, mely fölszólít bennünket, hogy a történelem mezején, mint a szeretet, okulás és javulás terén önhasznunkra és az emberiség javára szorgalmas méhekként a virágokból csak mézet szivjunk? Vagy pedig egyike azon nyugtalan kutatóknak, kik e téren csak kórók szedésére s még a virágokból is pókok módjára csak veszélyes és ölü mérget gyűjtésére hívja föl és buzdítja társfeleit?!

Én tisztelt olvasóm — szerény nézetem szerint az irodalmat s vele az emberiséget két ellentáborra osztva — egymás elleni sza-

kadatlan harcban látom. És ez így volt mindig. Az egyik tábor tudományt vadász, mely a lelket meggyilkolja, a másik tudományt bir, mely a lelket ápolja; amaz oly műveltség után sohajt, mely a sziv nemes érzeményeit kiöli, emez, mely az erkölcsi érzés virágait nemesíti; amaz szabadság után kiált, hogy a szabadosságot gyakorolja, emez kölcsönös jogokért küzd, hogy az emberiséget boldogítsa; amannál többnyire a hamisság, emennél mindig az igazság zászlója leng. Sok, igen sok függ tehát attól, melyik táborhoz csatlakozunk. Nem szándékom jelenleg hosszas vitatkozásba bocsátkozni a fölött, hogy hazánk történelmi multját több történetíró mily részrehajlással adja elő; annál kevésbbé bármily ellentábori harcos szenvedélylyel irt munkájának bírálgatásába: csak az értekezésem homlokára kitűzött „várnai csata“ előzményeiről, okairól akarom a rendelkezésemre állott kutfők leg sz i g o r u b b idézésével szerény nézetemet nyilvánítani.

A szerencsétlen várnai csatában elesett I. Ulászló magyar királynak sirverse majdnem általánosan ismeretes; az epitaphium ez: ¹⁾

Rómaiak Kannát — én Várnát vérrel írák föl,
Esküdet ember! megtartani el ne mulaszd.
Hogyha frigyet nem tépet szerte a pápa parancsa
Nem görnyedne magyar szittyai járom alatt.

Tanuló koromban ezt, mint maradandó kutfőt én is tanultam és velem ezerek; s nem tagadom, hogy mindaddig, míg hazám multjának ez időszakát Horváthból vagy Telekiből tanulmányoztam, valóknak ismertem el az idézett verseket; csak azóta változott nézetem, mióta történelmünket kutfőkből tanulom ismerni. Sokszor hallottam már a különben legjobb lelkű katolikusoktól idéztetni e verseket annak bebizonyítására: hogy a várnai szerencsétlen ütközetnek, s hogy később Magyarország török járom alá jutott, a pápa és a főpapok voltak okai; és hogy Julian a pogányoknak adott hitet, esküt nem kötelező-

¹⁾ Romulidae Cannas; ego Varnam clade notavi,
Discite mortales non temerare fidem.
Me nisi Pontifices jussissent rumpere foedus
Non ferret scythicum Pannonis ora jugum.

nek állította. Tapasztaltam továbbá, hogy a legnagyobb résznél ez az egyedüli és pedig hiteles kutfő a magyar történelem e helyére vonatkozólag. Mennyi az igazság, mennyi a rágalom és hamisság e versekben, kimutatni jelen értekezésemnek célja. A rendelkezésemre álló kutfőket a legszigorúbban fogom idézni s legjelesbékül elismert történetiróinktól való eltérésemet azokból indokolni.

I. Ulászló fején Lengyel- és Magyarország koronája egyesült. A még fiatal, vallásos, igazságos, nagylelkű, fáradhatlanul munkás s jobb sorsra érdemes ifjú király országlásának idejére Hunyady János vezérének hős tettei, melyek által Magyarország a kereszténység paizsa s a keresztény Európa védbástyája²⁾ lön, árasztanak fényt.

Rövid ideig tartó uralkodása alatt a polgárháború lángjai emészték a hazát, melynek éjszaki részén a csehek dúltak, kik s velők a nemzet egy része nem Ulászlót, hanem Albert királynak utószülött fiát Lászlót ismerte királyának; mindezek daczára a fejét mindinkább magasabbra emelő s Európát veszélylyel fenyegető török ellen Hunyady kised seregét diadalról diadalra vezeté. Megveri a török hadat Belgrádnál 1441. évben, a következő 1442. megfutamítja Erdélyben Szebennél; ugyanazon évben még egyszer tönkreteszi a Vaskapunál, 1443. július 22-dikétől az év végeig csekély számu, de lelkes hadával négy kisebb és két nagyobb csatát nyer és öt erődöt vesz be. E hosszúnak nevezett táborozás 1444-ben végeztetett be, melyben Hunyady magának és a magyar fegyvereknek örök dicsőséget szerzett és „hazánknak hadi tettekben különben sem szegény történetét oly szakasszal bővítette, melyet semmi erőszak, semmi konokság sem lesz képes a jövő kor emlékéből ki-

²⁾ Aeneas Sylvius Thuróczynál. Aeneas Sylviusnak, későbbben II. Pius név alatt megválasztott pápának levele Pragnál Annal. III. 230. így szól: „Magyarország eddig az egész kereszténység paizsa volt, s annak harczi alatt mi henye bátorságban élhetünk.“ Ekkor Aeneas Sylvius III. Frigyes német császár udvarában volt. V. ö. Horváth: Magyarok története, legújabb kiadás II. köt. 433 lap.

szakasztani, és melyhez nemzetünk egész erejével ragaszkodandik mindaddig, míg meg nem szünik nemzet lenni.“³⁾

A magyar fegyverek fényes győzelmeinek hirt villámsebességgel terjedt Európában; leirhatlan a lelkesedés nem csak hazánkban, hanem az egész kereszténységben! Mindenki elérkezettnek hitte az időt, midőn a kereszténység ellenének ereje megtörethetik és a török Európából kiűzethetik. Europa keresztény fejedelmei: IV. Jenő pápa (ki pénzt is küldött), a francia, angol, spanyol, arragoniai királyok, Milano fejedelme, Velence, Genua, Florensz⁴⁾ tisztelegő követségek által üdvözölték a koszorús királyt, őt egyszersmind a had folytatására buzdítván, s e célra neki segédelmeket szárazon és vizen igérvén; különösen a pápa, Velence, Genua és a burgundiak vezére Fülöp, kellőleg fölszerelendő hajóhad kiállítását ígérik vala, mely a tengeri helyek őrzésére küldendő lévén, a töröknek Kis-Ázsiábólli visszatérését akadályozza.⁵⁾

Megérkeztek Paleologus János görög császár követei is, kik a tisztelegés és üdvözlés végezte után a királyt és a tanácsot fölkérték, hogy a megkezdett és a nyert diadalok által a kereszténységre igen előnyös háborút tovább is folytassa; kiemelték különösen azon kedvező körülményt, hogy Murad az ujjlag föllázadt Karaman Ogli ellen egész erejével Ázsiába költözött, Európában csekélyszámu sereget hagyván. Most ideje — mondták — az ozmanok megosztott erejét a görögöknek keletről, a magyaroknak nyugatról egy-szerre s egész erővel megtámadniok; s úgy látszik, maga az egek Ura megelégetve a hívők szenvedéseit, csudával kívánja kegyelmét kijelenteni; ugyanis az nap, midőn Caelebi basa elfogatott (Caram-

³⁾ V. ö. Teleki Hunyadyak I. köt. 359 l.

⁴⁾ Dlugoss Katonánál 13 köt. 272 l.

⁵⁾ Dlugoss i. h. Callimachus libr. III. 158 l. Bonfin Dec. III. lib. 6 356 l., ki szárazföldi és hajósereg kiállításán kívül pénzbeli segélyről is szól: „A követségek a királyt és Hunyady Jánost a török elleni hadjárat megújítására buzdíták és kérék, p é n z t, segélyt és igen jól fölszerelt hajóhadat is ígérének, stb“; (Legationes Regem et Joannem Corvinum ad bellum in Turcas redintegrandum hortarentur orarentque, pecunias et auxilia pollicerentur, classem quoque munitissimam promissis adjicerent etc.)

bus captus est), egy deli fehér ifju lovag tüneményes alakja derült képpel hirdeté a keresztények győzelmét Konstantinápolynak Macedoniába vezető kapuja előtt. Ezek előrebocsátása után urok részéről a hit ellenségeinek tetemes sereggeli megtámadását ígérik dél felől, ha a magyarok a török ellen a háborút megindítják. ⁶⁾

Az európai fejedelmek követei, valamint a fényes győzelmektől föllelkesült magyarok által is annyira ohajtott háboru folytatását a lengyel követek ellenezték; fölhozván hazájok siralmas helyzetét, a tatárok beütését, Podolia- és Halicsban tett pusztításait; Boleszlav oppelni herczeg nyugtalan — s az ország határait fenyegető mozdulatáit és egyéb nyomorokat, melyek Lengyelországot királya távollétében érték; azért is kérték a királyt: mondjon le a török elleni háboruról s térjen vissza hazájába. ⁷⁾

Ily körülmények közt a két ország koronáját fejen, — gondjait szíven viselő ifju király habozni kezdett. Egyrészt a kereszténységnek és Magyarországnak a török által fenyegetett ügyét, a pápa és annyi fejedelmek, köztársaságok kérelme, buzdítása, magyar alattvalóinak ohaja folytán ⁸⁾ — védelmezni magasztosnak tünt föl előtte; s ha most saját erejével is annyi dicsőséget aratott, annyi babért gyűjtött: föltüzelt képzele előállítá a nagyszerti győzelme-

⁶⁾ Bonfin. Callimachus i. h. Dlugoss (Katonánál) Paleologus János görög császár követeiről nem tesz említést; azonban, hogy ezek is az említett Bonfin és Callimachus szerint valóban megjelentek, kitűnik Paleologus alább közlendő leveléből, melynek első sorai tanúskodnak a követségről; a levél első sorai: Nagyméltóságú és Főnséges Herczeg! Követünknek nagy méltóságodtól való visszatérte által stb. (Serenissime et excellentissime princeps! Per reditum legati nostri ab excellentia vestra stb.)

⁷⁾ Dlugoss. Bonfin Callimachus i. h.

⁸⁾ Többen azt állítják, hogy a magyarok a törökkel folytatandó háborútól irtóztak. Mennyire tévednek, kitetszik Dlugossnak e szavaiból: Látá azonfölül, hogy a magyarok, kik az előbbi győzelem által fölbátorodva és a török elleni háboru viselésére föllelkesülve valának, semmikép sem fogják ez időbeni hadjáratot elhalasztani. (Videbat praeterea Ungaros ex superiore victoria insolentes et ad bellum contra Turcas gerendum accensus, nec expeditionem temporis illius quoquomodo dilatores.) Dlugoss Katonánál 13 köt. 273 l.

ket, melyeket az ígért segélylyel nyerendett; de másrésről Lengyelhon mint valódi hazája iránti szeretete, a lengyel követek rábeszélései őt a harctól visszatarták. Végre is a keresztény hit iránti lelkesedés, Julián bibornok ékeesszólása és Brankovics György szerb despotá siralmas kérései győztek; a török elleni hadjáratot tehát elhatározza, Budára ápril hórá⁹⁾ országgyűlést hirdet, a lengyel küldöttségnek pedig azt válaszolja: hogy a budai gyűlés után a hiányok és visszaélések megszüntetésére Lengyelországba menend¹⁰⁾, remélve egyszerűen, hogy addig a Fridrikkel kedvezőleg megin-

⁹⁾ Dlugoss i. h. e szavakkal: „Az országgyűlést Budára sz.-György napra határozta“, (conventum totius regni Hungariae pro die S. Georgii Budae instituit), a gyűlés napját Sz.-György napjára ápril 23-ára teszi. Dlugoss ez állítását elfogadja Fessler: „Quasimodo (vasárnap) utáni csütörtökön gyűlt egybe a gyűlés Budán;“ („Donnerstag nach Quasi modo geniti versamelte sich der Landtag zu Ofen“); a Quasimodogeniti vagy Dominica in Albis — husvét után első vasárnap; s így ezutáni csütörtök ápril 23-kára esik; mert 1444-ben a változó ünnepek így voltak: Indictio: 7; a konstantinápolyi évrend 6952; a seleukidák v. görögöké: 1756; az antiochiai: 1492; a spanyoloké: 1482; a vértanuké: 1160; a hegira 848 stb. husvéti betűk ED; a husvét apr. 12., a quasimodogeniti ápril 19; ezutáni csütörtök: ápril 23. Teleki és Horváth Kovachich után a gyűlés napját ápril elsejére teszik, mert a budai gyűlés végzései ápril 18-án (Datum Budae 18. die mensis aprilis, quae est sabbatum proximum post festum Pasce Domini 1444.) keltek. Én részemről meghatározni nem tudom, melyiknek van igaza; hajlandó volnék Kovachich állításához (ápril 18) csatlakozni; mert tán közbejött körülmények miatt Ulászló a már kitűzött napot (ápril 23) előbbre tehetette, hogy az itt végzendők az érdekllett fejedelmeknek mielőbb tudomására juthassanak; de visszatart a szerintem hazánkban első történész Szalay László, ki szintén Dlugoss után ápril 23-ára véli a gyűlést kihirdetettnek, pedig épen e gyűlés határozatainak elsorolása után Kovachichra és Teleki Hunyadyak korára utal 103. jegyzetében. Kellett tehát oknak lenni, mely miatt jeles historikusunk a gyűlés napját 23-ára tette.

¹⁰⁾ A török elleni háborút sürgetők közt Julián bibornokot és pápai követet, továbbá Brankovics Györgyöt, szerb despotát említettük meg: Teleki a Hunyadyak kora I. köt. 365. l. Horváth II. köt. 352. l. a harcz folytatását ez időben sürgetők közt Hunyadyt is említik, amaz Bonfin-, emez Callimachusra hivatkozva. Én ez adatot az említett kútfőkben, legalább a kezemenél levő kiadásokban nem találom; nem Bonfinban, hol ezek olvashatók: „Nem

dult alkudozások épen oly szerencsésen befejeztetnek. Az alkudozások rövid vázlata ez:

„Frigyes a római király a Julián és Ulászló által 1443. jun. 28. javasolt, de a hosszú hadjárat befejezéseig elhalasztott budai összejövételben nem egyezett meg, azt adván okul, hogy Budán Ulászló és a mellette levők egész hatalmokat kifejthetvén, igen nagy előnnyel birandnak, de a békét maga részéről is ohajtván, megnyugszik a jövő gyertyaszentelőn megindítandó alkudozásokban oly móddal, hogy Ulászlónak pártja ugyan Budán, de a László királyé Esztergamban gyűljön össze, és így inditassanak meg a kölcsönös értekezések, melyekre Fridrik is küldjön maga részéről követeket. Egyszersmind ujabbán és hathatósan felszólítja őt, hogy örökös urokat, kinek személyes jelenléte adhat csak pártjának új élénkséget, hozná át Pozsonyba, vagy legalább valamely határos osztrák várba, hiv jobbjaihoz közelebb. Fridrikben, ki az öcsce hűségében maradt magyaroknak épen oly kevésbé hitt, mint akárkinek másnak, ezen magában természetes kívánság új gyanut gerjeszte. László kiadását egyenesen megtagadá, annak beteges állapotát

hiányzott Juliánnak igen sürgető buzditása s a despotának könnyű rimánkodása, ki Hunyadi és több országnagyot mindennap sorra járt, a király térdeit átölelé, és az ezen hadjáratrai rábeszélésben sem buzgalmat, sem fáradsalmat, sem szorgalmat nem kimélt.“ — (Neque deerant instantissimae Juliani honorationes et lacrymosae Despotis preces, qui quotidie Corvinum ceterosque procures ambibat: amplexabatur Regis genua et ad persuadendam hanc expeditionem nihil studii laboris et diligentiae remittebat) 356. l. Nem Callimachusban, kinek szavai: „Ezekhez járultak még a despota alázatos járás-kelése, mindennapi könyörgése s könnyű rimánkodásai, nemkülönben Julian hathatós buzditása és minduntalani felhívásai, melyek még hatályosabbak valának az első hadjárat eredménye miatt fenbőjázó kedélyek előtt.“ (Accedebat ad haec supplex Despoti ambitus et quotidianae preces obtestationesque cum lacrymis; tum instans Juliani adhortatio vocesque assiduae, multoque iam efficaciores apud animos, primae expeditionis successu elatos) 157. l. Tévedett tehát ez idézetben mind Teleki, mind Horváth. Habár ez csekély fontosságú, de mégis szükségesnek véltem fölemlíteni annak bebizonyítására, hogy a kútfők mindenütt nem idéztettek hitelesen, s ha e tévedés megtörtént a csekélyebb fontosságú eseményeknél, nem maradt el, mint látni fogjuk, a valóban nagy horderejűeknél sem.

és gyengélkedő egészségét vevén örvül; az elmék néminemű lecsendesítésére azonban annak, a mennyiben haza menetelével erősödését tapasztalandná, Magyarországhoz közelebb valamely végvárba hozatalát megígéré, s addig is meghívá a követeket egyenkint, menének az ifju királyfi meglátogatása végett Grätz felé, hol a várnagynak szoros parancsa van őket eléje vezetni, s így annak jólétéről könnyen meggyőződhetnek. Egyébiránt ajánlatukat az Ulászlóval tartandó tanácskozásokra nézve helyeselvén, követek küldését Esztergamba igéri, mi iránt az osztrák kormánynál a szükséges rendelkezéseket már meg is tette.“

Azonban, úgy látszik, Fridrik az öcsce pártján lévő magyarok követségével és az egész párttal nem sokat gondolt; mert az alkudozásokat Ulászlóval csakugyan Budán látjuk megindulni, még pedig az ifju László magyar pártjának minden befolyása nélkül. Itt a bibornokkövet közbenjárása mellett összeült Ulászló részéről Miklós krakói dékán és Hédervári Lőrincz nádor, ki Schlick Gáspárral, Fridrik meghitt cancellárjával, még Zeigmond idejéttől fogva szoros barátságban állott,— Fridrik részéről egy pár osztrák tanácsnok, kiknek nevei nem szállottak reánk. Az utolsók által urok nevében és meghagyásából közlött fegyverszüneti javaslatnak mindjárt külső alakjában megbotránkoztak Ulászló követei, mivel abban az árván született László tisztán magyar királynak neveztetett; különösen a krakói dékán Fridriket e miatt részrehajlással, az ügy előrei eldöntésének ohajtásával vádolta, s a további tanácskozásoknak, mint e szerint már feleslegeseknek félbeszakasztását sürgette. Hiába jegyzék meg erre Fridrik követei, hogy Ulászló is magyar királyi czimmel él, a német király nevezheti öcscsét, mint tetszik; valamint Ulászló szavak által nem kisebbitheti az ifju király követeléseinek alapját, úgy az ennek tulajdonított királyi czim nem vehet el annak semmit is jogaiból, a mennyiben ilyenekkel bir; a nádornak erre tett azon észrevételére, hogy a kettő közt nagy különbség, miután Ulászló Magyarországnak törvényesen választott királya; hiába hozák fel, miszerint ők nem jöttek össze annak eldöntésére, mit a pápának, ha egyszer a szentegyházban az egység eszközölthetetik, a bibornokokkal kell és lehet csak jogosan eldöntenie. Heves és büszke volt erre a honfi-

érzésében megsértett Hédervári Lőrincznek felelete: „Valóban kábának, rövidlátásúnak kell annak lennie, ugymond, ki a nemzetet meg akarja fosztani királya szabad választásának jogától; ezt én akárhol, és ha a szükség úgy hozza magával, még a pápa és bibernokok gyűlése előtt is kész vagyok kivívni.“ Nem a nemzetek jogainak feszegetése, nem ezen kérdések eldöntése, viszonzának az osztrákok, hanem fegyverszünet kötése hozott bennünket össze; ha az a magyaroknak nem kell, urunk háborura is kész, de ez az ozmánoktól és osztrákoktól szorongatott Magyarországra nézve csak kedvezőtlen eredményű lehet. „Nem hozzuk uratoknak hatalmát kétségbe, jegyzé meg feleletében a mindinkább és inkább fölhevülő nádor, de még hazánk nincs kimerítve, ellenségeinek megfelelni képes lesz, akármely oldalról támadtassék meg, és így fegyverszünetekre nincs szükségünk.“ Julián sikertelen igyekezett a kedélyeket lecsendesíteni, sikertelen figyelmeztette a feleket arra, hogy a fegyverszünet megkötésétől függ a célba vett ozmán háboru kedvező eredménye, hogy mily bűn volna egymás ellen fordítani a keresztény fegyvereket, melyeket a hit ellenségei ellen sikeresen lehet és kell használni. Intő szavai benyomás nélkül elhangzottak, és a tanácskozások felbontattak.

Más nap az elmék lecsillapodtával, az osztrák követeknek, kik már indulóban voltak, tudtul adatott, hogy az elutasító felelet nem a király akaratjával adatott. A tanácskozások ugyan mindjárt ujra meg is indultak, de eredményre megint nem vezettek. Végre a tárgy iránt a király tanácsosaival elvonultan értekezvén, az itt hozott határozat következtében Ulászló személyesen, még pedig magyar nyelven, értesíté az osztrák követséget arról, hogy ő a Fridrik által közölt fegyverszüneti javaslatot elfogadja, annak minden pontjait helybenhagyja, és azt aláírva nyolcz nap alatt Pozsonyba küldendi, hol az a német király aláírásával ellátandó példánnyal kicserélthetik. Az e szerint két évre kötött fegyverszünetnek föltételei következők voltak: 1-ször. Mindegyik fél megmarad mostani birtokában, azt semmi szin alatt nem terjesztheti. 2-szor. Egyik fél sem segíti a másik fél birtokait megtámadó és így a békét zavaró rablókat, azokat nem veszi pártfogása alá, sőt azoknak elűzésére s meg-

zabolázására segédkezet nyújt. 3-szor. Midőn az egyik fél alattvalóinak követelései lesznek a másik fél jobbágyságai ellen, keressék az illető bíró előtt. 4-szer. Ha mind e mellett és ezen pontok ellenére valaki a másik fél birtokába ütni és így magának igazságot erőhatalommal szolgáltatni bátorkodnék: a sértett fél szabadságában áll vagy annak korlátozására fölszólítani a másik félt, ki ezt egész erővel köteles eszközölni, vagy azt saját erejével megkísérteni, a nélkül, hogy ez által a fegyverszünetet megtörné, miben őt épen azért a másik fél nem is akadályoztathatja. 5-ször. A kereskedés és közlekedés szabad leend mind a két fél alattvalóinak akadály nélkül az egész országban.“ (V. ö. Teleki Hunyadyak kora. I köt. 367 és köv. lap.)

Igy folytak az alkudozások, az előszámlált pontok még megerősítve nem voltak, midőn az országgyűlés kihirdettetett.

II. A budai országgyűlés.

Az országgyűlésre Julián bibornok ellenzése daczára is meghívott a Magyarország felső részeiben pusztító csehrablók főnöke: Giskra; megjelent Szentmiklóssy Pongrácz Szakolczának hatalmas ura is, ki bár Ulászló pártján volt¹¹⁾, a haza akkori siralmas helyzetét aljas céljainak valószínűsítésére fölhasználendő, rablásból élt, s a föld népének véres verítékekkel szerzett vagyonából halomra gyűjté kincseit; s ha saját haszna forgott kérdésben, sem hittel, sem becsülettel nem gondolva, a Vág hosszában üzte rabló kalandjait. A reá méltán neheztelő rendek őt azonnal elfogatták, börtönre vették, czimboráinak legtöbbjeit pedig fölakasztatták.

Hogy a fölingerült gyűlés és nép büntető kezét, a bár menedékkal ellátott Giskra elkerülte, csak Ulászlónak köszönhetette.

¹¹⁾ Teleki a H. k. I. köt. 373. l. azt állítja: hogy Szentmiklóssy Pongrácz majd egyik, majd másik párthoz csatlakozék, s ez állítását Dlugossra hivatkozva igazolja; pedig az említett történésznél (legalább Katonánál) ezek olvashatók: „Szentmiklóssy Pongrácz is a polgárháboru egyik hathatós táplálója volt, ki noha Ulászló pártján vala, mindazáltal megszokván a rablásból élni, a Vág folyó melletti egész vidéket a legiszonyúbb rablással nyugtalanítja.“ (Erat et aliud civilis belli maximum fomentum Pancratius de S. Nicolao, qui licet partes Wladislai regis sequeretur; raptu tamen vivere assuetus oram omnem, quae a flumine Wagpovasse gravissimo praedocinio vexarat.) E sorokban Teleki állítását föl nem találom, sőt Callimachus is e szavaiban: „Pongrácz ugyan Ulászló pártjának hive.“ (Pancratius partium quidem Uladislai assertor) Dlugossal azt igazolja, hogy csak Ulászló hive volt. Ezen nézetben volt tudós Szalaynk is (III. köt. 52. lap. ⁹⁵⁾ jegyzetben.)

Giskra ugyanis vakmerően kijelenté, hogy semmi olyasba, mi Lászlónak jogait megsértené, nem adandja beleegyezését; hogy László királynak adott szavát meg nem szegi, s ennek kárával más fejedelemnek semmi körülmények közt sem hódol meg. A gyűlés, valamint a nép e nyilatkozatot roszaló zugással fogadá, s valószínűleg Szentmiklóssy Pongrácz sorsára jut, ha csak Ulászló személyesen közbe nem lép. Az ingerült kedélyeket lecsillapítani azonban a királynak sem állt már hatalmában. Azért rövid szünetet eszközölven, Giskrát, miután ez megigérte, hogy addig, míg a két versenytárs ügye el nem dől, Ulászló ellen háborút viselni nem fog, éjjel áruhában megszőktette s lengyel lovagok által Győrig kísérteté. Ez idő óta Giskra Ulászló nevét mindig tisztelettel és hálával említette.

Megfoghatatlan előttem, hogy Teleki a Hunyadiak korában (I. köt. 374 l.) Giskráról oly kedvezőleg nyilatkozik: „Méltósággal és minden félelem nélkül nyilatkoztatá ki az ősz vitéz“ „a vitéz bajnok“; mintha bizony Giskrának ez időből valami érdeme és nem bűnrovása volna Magyarországon! S míg másokat tetőtől talpig jellemez, Giskráról a „vitéz bajnokról“ csak azt állítja, hogy fénytűző volt, szerette katonáit s velők utolsó falatját megosztotta. (H. k. III. k. 361 l.) Hogy lehet Giskráról kedvezőleg nyilatkozni akkor, midőn még feje volt azon rabló csoportnak, mely negyven évi dúlássai által annyi nyomort árasztotta haza felső részeire? Azonfölül igen nagy akadály volt mind Giskra, mind rabló bandája, hogy a török elleni harcz kellő erélylyel és készültséggel nem folytathatott; hisz az ország hadseregének egy részét mindig e rablócsapatok fékezésére kelle küldeni! Azért méltán fejezi ki jeles Szalaynk a rabló főnök iránti véleményét e szavakkal: „Giskra is . . . Budára jött. De a cseh, talán mert imént Lászlót Németujhelyben meglátogatta, hol a koronás gyermek néhány aranyat nyomott a rabló kezébe, melyeket ez hűségének fitogtatására azontul mindig nyakán viselt; — a cseh oly szemtelenül viselte magát, hogy nemcsak az országgyűlést, hanem a főváros lakosságát is maga ellen lázította.“

A gyűlés első teendőjét a belbéke helyreállítására és megszilárdítására irányzá, s annyival inkább ohajtá ezt, mert így biz-

tosabban és sikeresebben tehetne volna a török elleni készülleteket. Azonban Giskrának szemtelen nyilatkozata megsemmisíté Ulászlónak és a rendeknek e tekintetben reményét; — a belháború csak fölfüggesztetett s két évre fegyverszünet köttetett.¹³⁾ A gyűlés vég-

¹²⁾ E fegyverszünetről emlékeznek az általam már több ízben idézett kútfők. Így Bonfin: „A gyűlés egybegyűltével eleinte a belháború megszüntetéséről tanácskoztak, mi meg nem történhetvén, a fegyverszünet két évre meghosszabbítottatott.“ (Coacto conventu, de abrogando intestino bello a principio actum est, quod cum non posset: induciae in biennium prorogatae ect. (356. és 357. lapon). Dlugoss Katonánál: „Az egyezkedésről így rendelkezvén Ulászló, tanácsosai legelőbb azt vélik tárgyalandónak, hogy a pártokra szakadt és a belháború által sanyargatott Magyarország lecsendesíttessék, s így a külháború annál könnyebben viseltethessék. Így a fegyverszünet meghosszabbításával a belháború fölfüggesztetett.“ (Conventu taliter instaurato id imprimis negotii sibi Wladislaus rex et sui consilarii assumendum duxerunt, ut regnum Hungariae scissum et domestico bello affectum pacaretur; ut facilius bello externo vacaret) — azonban Giskra nyilatkozata akadályozta — Itaque pacis sufferentiis bellum domesticum suspendi placuit (13. köt. 287. lap). „Callimachus: Tehát miután mindnyájan összejöttek, néhány napot töltöttek el a megszüntetendő belháború tárgyalásában. De mivel annak megszüntetésére semmi módon meg nem egyezhettek, beleegyeztek a két évi fegyverszünetbe. (Igitur postquam omnes convenerant, dies aliquod extracti extinguendo intestino bello. Verum ubi nulla iniri ratio potuit, eius ex toto abolendi, consensus est in biennales inducias“ (1611). Fessler: „A fegyverszünet meghosszabbítása kettőre általa (Giskra) engedményeztetett.“ (Mit Verlängerung der Waffenruhe auf zwei, wurde von ihm (Giskra) bewilliget.) (579. 1.)

Ily világos állításu kútfőknek ellenére Teleki azt állítja, hogy ezen fegyverszünet nem 1444-diki évben történt, „hanem a mult évi fegyverszünetre látszik visszavitetni“. — Azonban az idézett kútfők igen világos állításai után Teleki véleményéhez nem csatlakozhatunk; annyival kevesebbé, mert maga is ²⁾ jegyzet 374. l. alatt kétségbe vont békét ugyanazon lapon elismeri e szavaival: „A vitéz bajnokot (Giskrát), miután megigértte hogy . . . ellenem (Ulászló ellen) háborút viselni nem fog, éjjel megszöktette. (I. köt. 374. l.) Tudós Szalaynk sem akar ez évi fegyverszünetről tudni. Mi nem vonjuk kétségbe az 1443-ban Julián és Ulászló egyesült buzgalma folytán létrejött Frigyessel való békét, csak azt állítjuk, hogy ez évben is a kútfők egyhangu állítása szerint fegyverszünet köttetett, vagy a Giskrával sept. 1-én kötött meghosszabbítottatott. Hogy a fegyverszünetet sem Frigyes, sem Giskra nem tarták meg lelkesmeretesen, maga Szalay is

zései tanuskodnak azon közszeretetről, melyet Ulászló magának kiérdemlett, s a nemzet eltökélett szándékáról, véget vetni azon cselszövényeknek, melyek László királyi jogát ürtügyül használták, hogy az ország több megyéit „zsivány“ hadnagyok kezére juttassák. Határozatott, hogy a jelenvolt és az országgyűlésről elmaradt hazafiak egyiránt hűséggel köttessenek le Ulászlónak, mint királynak; mást fejedelmének a nemzet nem ismer, a közhivatalokat Ulászló szabadon és teljes hatalommal osztogassa a hazafiaknak, idegenek kezeiben semmiféle közhivatal vagy méltóság ne maradhasson. A só és érczbánya, úgy a harminczadi jövedelmek, s a királyi városok, a kunok, jászok és zsidók által fizettetni szokott adók a köz-kincstárba folyjanak, miután ezekhez elidegenithetlen joga van a koronának. A pénzverés is királyi jog, de a pénz értéke az országgyűlés nélkül nem másíthatatik meg. A pártosok közül azok, kik Ulászlónak már hűséget fogadtak, vagy pünkösdig hűségre visszatérnek, újból jószágaik birtokába helyeztessenek; a makacs hűtlenség büntetésöket vegyék. A mult országgyűlés berekesztése óta elkövetett erőszakoskodások még a jelen gyűlés folyama alatt fenytessenek meg. Külföldi zsoldosokat tilos az országba hozni. Egyesek ne léphessenek alkudozásra és fegyverszünetre az ország elleneivel, csak király és nemzetet illetvén e jog. (V. ö. Szalay III. köt. 57 és 58 l.)

E végzéseken, melyek az ország épsége s a belbéke helyreállítására czéloznak, a török elleni háborúról nincs említés; azonban, hogy az említett határozatok az országgyűlés végzéseinek csak egyik részét teszik, s hogy a gyűlés másik teendője a török elleni háború szintén elhatározatott, kételkednünk nem lehet;

Mert már azon időben az országgyűlésben előforduló s tanácskozás alá veendő tárgyak a megbíró levelekben kijelentettek; már

bevallja (III. köt. 64. lap ¹¹¹)-jegyzetben): Vladisláv, miután jul. 11-én az ismét bomlófélben volt fegyvernagyvást Fridrik római király utbaigazította stb. Ekkor is 1444-ben, tehát az 1443. kötött fegyverszünet idejének lejárása előtt ismét bomlófélben volt vagy lehetett a fegyvernagyvás.

pedig az egykoruak őszhangzó állítása szerint a főczél, mely végett a budai gyűlés összehívatott, a török ellen viselendő háború vala:¹³⁾ mert azt az egykorú kútfők kétségen kívül helyezik. Így Bonfin: „A belháború félelme eltávolíttatván, a külháború tárgyalásába kezdtek. Julián és a despota a török ellen ujolag vezető hadjáratról igen hathatósan értekezvén, a győzteseket erre könnyen rábeszélék, melyet, hogy sikeresebben viselhessenek, a tartománybeliek- és benszülöttekre új adót vetettek, és ezenkívül kegyes adományok szedésére gyűjtőket neveztek; — a hadi készületek gondja Hunyadyra bízott. Ulászló mindazokat, mik e gyűlésen elhatározottak, azonnal tudtára adta minden keresztény fejedelemnek, mint a kikhez ezek tartoznak, hogy idején minden készen legyen.“*) Callimachusnál ezeket olvassuk: (a budai gyűlésen) „előterjesztett a külháború kérdése, több más, de különösen Julián és a despota kérelmére, kik nyilván és magán körben is állíták: hogy a pápa s a többi ker. fejedelmek készülnek, és kellő időben segélyül leendnek; a legujabb győzelemtől elkapott s abban bizó kedélyek rábirattak, hogy a hadjárat megújítása elhatározassék. . . .“ Ezen költségre tehát rendkívüli adó szavaztatott meg, . . . a hadjáratra való készületnek egész gondja Hunyadyra ruháztatott. Követek is neveztek, kik a magyarok és Ulászló által hozott határozatokról az illető fejedelmeket és nemzeteket tudósíták.“**) Dlugoss így ír: „A jövő had költségei összesze-

¹³⁾ Dlugoss Katonánál 13. k. 273. l. Bonfin Dec. III. l. VI. 356. l. Callimachus De reb. Ulad. lib. III. 160.

*) *Adempto duobus annis intestini periculi metu, ad externum perventum est. Julianus et Despotes cum impensius de suscipienda nova in Turcas expeditione disseruissent, facile victoribus persuasere: quam ut commodius gererent, novum provincialibus indigenisque tributum imponi, et quaestores pii stipendii subinde creari placuit; bellici apparatus cura Corvino tradita. Et mox quaecunque in hoc conventu decreta fuerant, Uladislaus omnibus Christianae Reipublicae Principibus, ad quos ista pertinerent, ut in tempore parata omnia forent, nunciavit. (Dec. III. libr. VI. p. 357.)*

**) (A budai gyűlésen) *proposita est belli externi consultatio, et plerisque aliis, sed Despoto et Juliano imprimis instantibus*

désére fordította a király és a gyűlés gondját; a tár- és kaszás szekerek és a többi hadi készülétek beszerzése Hunyadra bízott.“ *) A kútfők ily világos állításai után, melyeket legjelesebb történetíróink: Fessler, Teleki, Horváth, Szalay szintén követnek, ha még kétség maradna fen, eloszlatja azt Ulászlónak ezen évi aug. 4-én kelt oklevele, melyben így szól: „Az ország egyházi világi urainak és nemeseinek imént Budán tartott gyűlésében a mindenható Isten dicsőségére, a keresztény hit oltalmára és öregbítésére . . . és kivált ezen ország s a határos részek föl-szabadítására egyhangulag az említett egész gyűlés akaratával végzést hoztunk, erősítettük, megálla-pítottuk, hogy ezen nyáron — vagyis ezen év-ben személyesen indulunk és sereget viszünk ma-gunkkal Görögországba . . . a hitetlen törökök ki-irtására stb. (lásd az eredeti és lefordított szöveget az értekezés végén.“)**)

publiceque ac privatim asserentibus, praeparari affuturaque in tempore auxilia a Pontifice maximo, caeterisque principibus christianis; facile, recenti adhuc victoria elatis, fidentibusque animis, persuasum, ut redintegrandam expeditionem censerent.... In eum itaque sumtum decretum est extraordinarium tributum.... bellici autem apparatus tota cura Huniadiano delegata. Sed et nuntii decreti, qui ea, quae apud Hungaros et Uladislauum constituta erant, ad quos maxime oportebat, principes nationesque, perferrent. (De reb. Ulad. libr. III. pag. 162.)

*) Ad conquirendas insuper impensas pro futuro bello cura regis et Ungarorum conversa est.... Joanni de Hunyad curruum, falconetorum.... et ceterarum, quibus belli indiget apparatus, mandatur provisio. (Katonánál 18. köt. 288 l.)

**) Dudum in conventionione generali paelatorum et baronum ac nobilium huius regni nostri Hungariae Budae novissime (april hónap) celebrata, pro honore Omnipotentis Dei, ac pro defensione et augmento fidei Christianae.... presertim pro liberatione huius regni nostri et partium circumstantium..... decernimus, firmamus et stabilimus unanimi consensu et voluntate totius praedictae conventionionis ire personaliter et nobiscum ducere ista aestate seu anno praesente exercitum versus partes Graeciae..... ad exterminium dictorum impiorum Turcorum e. c. t. (Katonánál 18. köt. 326. l.)

A budai országgyűlés tehát a török elleni háborút elhatározta, s intézkedett, hogy a sereg főerejét egy nagyobb csapatból álló királyi dandár, továbbá a Hunyady által eddig gyűjtött és még ezután gyűjtendő sereg képezze. Az egész terv, valamint az annak kivitelére szükségesek, különösen az ágyuk és minden hadi eszköz megszerzése a koszorús bajnok Hunyady Jánosra bízottak. A számos együtt volt nagyok közül csak három vállalkozók dandárjai kiállítására s a személyes megjelenésre: Rozgonyi Simon cancellár és egri püspök, János nagyvárad- és Székesői Herczeg Rafael bosnyák püspökök. A többiek a dandári terher, — valamint a nemesség a felülési kötelesség alól kitudták magukat vonni. Minden, mit tettek, egy határozatból állott, mely szerint a király, Hunyady és a három püspök dandárainak könnyebb és számosabb kiállítására, zsoldjaiknak biztosabb fizetésére, miután a közpénztárak üresek voltak, a kamaryereségen fölül az ország lakosaitól nagyobb segély ajánlatott, melynek beszedésére azonnal rendkívüli adószedők nevezettek ki. Az e szerint kiállítandó sereghez csatlakozandók voltak György rácz fejedelem segédseregei, Julian bibornok keresztesei.

E végzések hozatván, a hosszú táborozás után tisztelgő külfejedelmekhez, kik pénzbeli és hadi segélyt ajánlottak, követek küldettek az ígért segedelemért. Különösen Paleologus János görög császárhoz azon izennettel, hogy midőn a magyar had Thracia és Macedoniába megérkezik, ő is azonnal jelenjék meg segédseregével. Követek küldettek a pápához, ki a Lengyelországból Rómába folyó jövedelmeket s a Magyarország tizedjövedelmeinek huszadrészét Ulászlónak költségül adta; Velence, Genua köztársaságokhoz, burgundi Fülöphez, hogy a megígért hadsereget Hellespontba küldjék. A mi meg is történt. Ugyanis a hajóhad fővezérévé nevezett Condolmitri Ferencz bibornok azonnal a Hellespontba evezett, s a kikötőket, melyeken át Ázsiából a törököknek segély küldhető vala, elfoglalta.¹³⁾

¹³⁾ Bonfinnál olvassuk: (fölszólították) ezenkívül Jenő pápát, a velenceieket és genuaiakat, hogy a Hellespontba hajóhadat küldjenek, a mi azoktól haladék nélkül teljesítettett. (Placuit admonere insuper Eugenium Pontificem Maximum, Venetos et Genuenses ut in

Ulászló Castriota Györgynek (Skanderbég) Epirus fejedelmének is irt. Legyen szabad a nagy hőst t. olvasóinkkal kissé megismertetni. Castriota György, Jánosnak Amathia urának fia vala; ő Murádnak első epirusi hadjárata alkalmával kezesül adatott. Atyja, újabb támadása miatt nem sokára többi gyermekeivel együtt életével lakolt; György a gyilok elkerülését ifjúságának és szépségének köszönheté. A zultán a nagyreményü ifjut körülméletété s udvarába maga mellé vevé. Itt tanulta ő a fegyverforgatást, és csakhamar kitűnt bátor vitézsége által; azonban fejedelmi eredetét el nem felejté. Szabadsága, ősi tartományainak visszanyerése volt éjjel nappal minden aggodalma; erre leste mindig az alkalmat, és azt ezen hadjáratban a morvai ütközet alatt fel is találta. A törökök szerencsáját e csata vége felé hanyatlani, s a zavart növekedni látván: a vezér titoknokát, kit az egész ütközet alatt szemmel tartta, néhány hozzá hű bajtársával elfogja, bilincsekbe vereti, s arra kényszeríti, hogy Krója várnagyának ura nevében levele által a várnak és városnak neki minden haladék nélküli átadását hagyja meg. Az átadást parancsoló levél megíratott, s hogy a csel idő előtt föl ne fűdöztessek, a titoknok megöletett. Castriota György e levéllel hű emberei kíséretében a török táborból távozik, Króját, a kincstárt a parancs előmutatása után átveszi, s ősi fejedelmi székét elfoglalja, melyből csekély erejével 20 évig állott ellen a terjedelmes és polgári élete legfényesebb erőpontján álló ozmán biradalom egyesült hatalmának. 400 apróbb és nagyobb csatát vívott a mindig nagyobb számú pogánysággal, és saját kezével 2,000-nél több törököt ölt meg. (V. ö. Teleki 361. és 382. l.)

E hősnek irt Ulászló, s őt igen hízegő kifejezésekben mind maga, mind a kereszténység nevében együttmunkálkodásra meghívja. ¹⁵⁾

Hellespontum eam (classem) mitterent: quod et impigre ab illis factum est. (357 l.) Callimachusnál: „Ferencz Albertet a zonnal küldötték a Hellesponthoz“ (jusserunt illico Franciscum Albertum navigare in Hellespontum etc. (165. l.)

¹⁵⁾ Ulászló levele Katonánál 13. köt. 300 l. Teleki a Hunyad. kora I. k. 382. lapon ³⁾ szám alatti jegyzetben toll- vagy elnézési hiba van. Teleki ugyanis azt állítja: „A levél (Castriotához) kelt tertia nonas Julii asaz

A hadjáratra fölkeretett az oláh és a két moldva vajda is.

Kedvező körülménynek lehet tekinteni a hadjáratra nézve, hogy Frigyes német császár a követei által kötött fegyverszünetet végre máj. 21-én megerősítette, valószínűleg IV. Jenő pápának közbenjárására, kinek a török háború igen szíven feküdt, és ki kevéssel ezelőtt Carvajal Jánost küldötte hozzá mint követét.

julius 5-én, de hibásan tétetik 1443-ra.“ Azon kiadásban, melyet én használtam (s tudtomra Katonának több kiadása nincs) a fölhozott hibát nem találok. Katonánál a 299 lap e sorokkal végződik: „Datum Budae in festo Visitationis B. M. V. anno dom. 1444.“ A következő 300 lap pedig így kezdődik: Harmadnap mulva Castriota Györgyöt — másképp Skanderbégnek nevezettet — hadiszövétségre e levéllel hívta meg („Tertio post die Georgium Castriotum, Scander-begum alias dictum, in armorum societatem his litteris invitavit.“) S így ha volna is hiba, — az sajtó hiba; de a levél végén világosan ott van: Budáról királyi városunkból jul. 5. MCCCCXLIV. (Ex Buda, regia nostra III. nonas Julii anno MCCCCXLIV.

III. A szegedi fegyverszünet és felbontása.

Murad török zultán a magyarok és a velük szövetséget kötött keresztény fejedelmek roppant készülleteiről értesülvén, minthogy a magyar hadseregnek Hunyady János és Ulászló által oly sokszor okozott vereségeit élénken emlékében tartá; ezenkívül Karamán iconiumi basának, kiben egy idő óta veszélyes vetélytársa támadt, újabb mozgalmai és lázadása főseregének nagy részét és személyes jelenlétét igénylő Ázsiában: átlátta, hogy erejével, melyet kénytelen leendő megosztani, sem Karamánt legyőzni, sem a magyarokon, különösen ha szárazon és vizen megtámadtatik, győzedelmeskedni nem fog; azért minden áron pénz vagy a várak átadásának árán a magyarokkal békét kötni ohajtott, de azt mégis kérni szíven lelte; mit tett tehát, hogy az annyira szükséges béke létrejöjjön? Brankovics György szerb fejedelemhez alattomban a cselebi basa kiváltásának ürügye alatt követeket küld vala azon utasítással egyszer-

¹⁶⁾ Teleki (H. K. I. köt. 387 l.) azt állítja Bonfin és Callimachus után, hogy a zultán követtséget küld György rácz fejedelemhez, mely követtség, a cselebi basa kiváltása eszközésének színe alatt őt a békére nézve közbenjárósággal kínálja meg. Szalay ellenben azt mondja (III. köt. 60 l.), hogy Brankovics ereszkedett alkudozásba a béke megkötése iránt az ozmánokkal, s állításának igazolására Paleologus császár levelére és Chalcocondylásra hivatkozik. Meggondolva Brankovics György állhatatlanságát, két-színűségét s jellemtelenségét, tudós Szalaynk állítását kellene elfogadnunk; azonban a szintén egyhorú kútfők öszhangzó állításait nem lehet mellőznünk; így Bonfinnak ezen helyre vonatkozó sorai: „A zultán a békéről a despotával akar értekezni. . . Azért hozzá alattomban követeket küld, kik vele a békéről

mind, hogy esetlegesen a békét is említsék meg.¹⁶⁾ Brankovics a követek által érintett s reá nézve annyira kedvező feltételek alatt megkötendő békét hitegetésnek és fondorkodásnak vélte, majd biztosan értesülvén, hogy Cselebi kiváltásáért a zultán 40 ezer aranyat ajánl, hogy fiát Gergelyt és Istvánt, kik szemeiktől megfosztva

igen ovatosan alkudozzanak, nehogy azt kívánni látszassanak. Miért először Cselebi kiváltásáról értekezzenek, és érte a despota fiainak szabadon bocsátását és Mysiának visszaadását ígérjék, a békéről pedig — mint egy a király parancsán kívül — tegyenek említést. (De ea (pace) cum Despote agendum censet. . . . Itaque ad eum clam nuncios mittit, qui ita *caute* cum illo de pace agitent, *ne eius cupidi videantur*. Quare de Carambi prius redemptione agant, et pro ipso liberorum, Regnique Mysiae restitutionem polliceantur; de pace subinde veluti praeter mandata Regis mentionem sensim faciant.) Továbbá Callimachus: (Brankovichhoz a zultán) titokban követeket küldött, kik — mintha Cselebi kiváltásáról értekezendők volnának — esetlegesen terjeszszék elő, hogy fiainak szabadságát, egykori helyzetének fényét és terjedelmét (a zultán) visszaadandja, ha a magyar királynál méltányos béke kieszközlésére közbenjáróul lép fel.“ (Nuntios ad eum (Brankovichhoz) clam submitit, qui veluti de Carambi redemptione agentes, *per occasionem* proponerent illi. . . . cum libertate filiorum pristinae fortunae decus, atque amplitudinem, si aequabilis concordiae cum rege ineundi, auctor ipse fieri vellet.) Ezen értelemben nyilatkozik Dlugoss is, csak azon különbséggel, hogy a dolgot Hunyady és Brankovics között kötött egyesség után teszi. Szerény nézetem szerint az általam idézetteket és tudós Szalaynk kútfőit tán ki lehet egyenliteni. Szalay Paleologusnak Ulászlóhoz küldött levelére hivatkozik, hol ezeket olvassuk: „Tudomásunkra jutott, hogy György despota az említett Muraddal a békealkudozásokat megkezdette (A notitiam nostram pervenit. . . . Georgium Despotum cum dicto Amurato quaedam pacis foedera coepisse); továbbá Laonicusra, ki így ír: „A tryballok vezére György a magyaroktól fejedelemségének visszaszerzésére csekély segélyt remélvén, követeket küldött Muradhoz, igértvén, hogy azon esetre, ha fejedelemségébe visszahelyeztetik, a zultánnak adófizetője lesz, és a magyarokat is békekötésre rábeszélé.“ (Georgius Tryballorum dux, quum parum auxilii sentiret a pannonibus in recuperando principatu; legatis ad Amaratem missis, se sibi, si restituatur principatus, ipsi tributarium fore, et simul Pannonibus, ut pacem componant, persvasurum promisit.) E kútfők szerint csakugyan Brankovics kezdte meg az alkudozást. De ha figyelmesen átgondoljuk a kútfőket, ezek nem ellenkeznek, s egymással igen könnyen megegyeztethetők. Bonfin, Callimachus ugyanis azt állítja, hogy a zultán követséget küldött Brankovichhoz Cselebi kivál-

börtönben sinlődtek, szabadon bocsátani s az általa eddig fizetni szokott adónak felét elengedni kész, ha neki hűséget esküszik, és a magyarokkal békét eszközöl; azonnal tudatta a dolgot Hunyadyval.

A török követség ajánlatai, melyek az ország oly tetemes részét könnyen, vérontás nélkül visszaszerezhetni ígérték, nagy hatással voltak Hunyadyra, ki bár szerencséje-, hadtudománya- és erejében bizott, bár tudta, hogy a segédseregek szárazon és vizen megjelenend-nek, mégis minthogy a polgárháború üszke Magyarországon eloltva nem volt, a szomszéd Frigyes pedig még mindig ellenséggép állt; elgondolva, hogy a hadszerencse változó, s ha a török ellen vezetendő háború rosszul ütne ki, Ulászló tán koronáját is elveszté, a törökök által ajánlott békét elfogadni hajlandónak nyilatkozott. Azonban a kétes jellemű s hűtlen Brankovicsban, — ki annyiszor megszegte esküjét — nem bizván, őt szorosabban magához kapcsolni és vele családja dolgait tisztába hozni kívánta. Jól tudta ugyanis, hogy ha egyszer akár alku-, akár erőhatalommal a ravasz szerb despota birodalmát és várait visszaszerezni segíti, saját követelései nézve nehezebben nyer tőle elégtételt.¹⁷⁾

A mult esztendei fényes hadjárat költségeit nagy részben Hunyady János viselte, és ezen évben is saját pénztárából 63 ezer forintot fordított új hadsereg kiállítására. Ezen tetemes költség fejében, valamint Hunyady más érdemeiért is, Brankovics György a maga és örökösei nevében, ide értvén vejét Cilley Ulrikot is, átengedte Hunyadynak és fiainak, László és Mátyásnak a világosvári uradalmat minden hozzátartozókkal.¹⁸⁾

A király a török követség- és annak ajánlatáról Hunyady által értesítettven, és Magyarország zilált helyzetén kívül Lengyelország

tátságért, s egyszersmind azon megbizással hogy esetlegesen — per occasione — hozakodjanak elő a békéről. A követek eljártak megbízásukban, s midőn Brankovics meghallotta, hogy a zultán a reá nézve annyira kedvező föltételeket, ha békét eszközöl, teljesíteni kész, igen valószínűleg ő is követeket küldött a zultánhoz, kik a megajánlott kedvezményeket a zultántól hallva s azokról biztosítva, a békéről alkudozásokba bocsátkoztak.

¹⁷⁾ Bonfin, Callimachus Dlugoss i. h.

¹⁸⁾ Spiess Aufklärung 265. l. Telekinél.

síralmas állapota fölött is aggodván, készen nyilatkozott a békére, remélve, hogy a már szedett hadsereggel mindkét országának ügyét rendbehozhatja. A nemzet nagy része is, a törökkel annyi év óta folytatott harcz után, nyugalomra vágyott. Csak Julián bibornok nem akart a békéről hallani, méltán attól tartván, nehogy a megkövetendő béke a kereszténység ügyét veszélyeztesse, s Európa megszabadításának majdnem bizonyos reménye füstbe menjen; de tartott attól is, hogy ő, ki a pápát, a burgundi vezért, a velenceieket, gennaiakat annyira sürgette segítségére kiállítására, hazugság- és árulásról vádoltassék, a Hellespontba érkezett hajóhad pedig a zultántól tönkre téessék.

Jól tudom én azt, hogy a critica ítélőszéke előtt a történetíró pártatlansága nem abban áll, hogy mintha sem vallása sem hazája nem volna, közömbös előadója legyen az eseményeknek, hanem tiszte, bár szenvedély nélkül, de melegséggel művében saját meggyőződésének színt adni, mint erre maga Tacitus remek példányul szolgál; de tudom azt is, hogy e pártatlanság azonnal megszűnik, ha a „nequid falsi audeat“ elv nem tartatik szem előtt, s ezért csodálom a „Hunyadyak kora“ íróját, kinek állítását tévesnek vagy részrehajlónak találom. Teleki, kinek irodalmi érdemeit ki sem vonhatja kétségbe, a „Hunyadyak kora“ I. köt. 390 l. így ír: „Maga a király is első fölhevülése csendesedtével háborus szándokában ingadozni kezd. Magyarország belső állapotján kívül a Lengyelországban napról napra növekedő kedvetlenségek is aggaszták az ifju uralkodó elméjét, végkép eloltá pedig harczias tüzét a keresztény fejedelmek langysága, kiktől *julius elején* a bizodalommal várt segédseregek helyett csak pusztá ígéretek és csinos buzdítások érkezének“. Honnét vette ez adatot, a „Hunyadyak kora“ nagyérdemű írója? Nem tudom! Azt sem tudom, tévedés- vagy sértésnek rójjam föl e sorokat... Az említett 390 lapon az első, második és harmadik jegyzetben hivatkozik Callimachusra, a ki pedig ez ügyben Telekivel éppen ellenkezőt állit. Ő ugyanis a budai gyűlés azon határozatát adván elő, hogy követek küldessenek a segílyt ígérő pápához és a többi fejedelmekhez, így ír: „Ők tehát nem tit-

kolódzva összegyűjtöttek és felszereltek hetvenhárom soros evezőjű hajóhadat Cajetánál; és megparancsolák Ferencz Albert florenczi bibornoknak, hogy *azonnal* evezzen Hellespontba, s a legalkalmasb partok és kikötők elfoglalása után ellenálljon... stb.“*) Ugyanazt állítja Bonfin ezen szavaival: „Azonfelül Jenő pápát, a velen-
czeieket, genuaiakat és a többi szövetségeseket, kik a hajóhad kiállítására vállalkoztak, követek által figyelmeztették, hogy a hajóhadat a Hellespontba küldjék: ami haladéktalanul teljesített. Ugyanis, kik Cajetánál a hetvenhárom soros evezőjű hajóhadat felszerelték, e hajóhad vezérévé Ferencz bibornokot tették. Ez *azonnal* Hellespontba hajózott, a kikötőket elfoglalta stb.“**) Továbbá Callimachus a 166 lapon így ír: „Hunyady bár előbbi szerencséjében és erejében bizott, és tudta, hogy *azonkívül szárazon és vizen a segély seregek megjelenendnek*“. Ez utóbbi sorok, bár Hunyadyra vonatkoznak, mitsem vesztenek erejükből; mert ha Hunyady tudta, hogy a segély nem marad el, kellett azt tudnia Ulászlónak is. De tegyük fel, habár meg nem engedhetjük, hogy Callimachus e helye — minthogy Hunyadyról szól — mitsem nyom, magának Ulászlónak Teleki megczáfolására idézendő szavait csak nem fogja senki kétségbe vonni? Hogy a segély elmaradása, „a keresztény fejedelmek langysága, a csinos buzdítások, melyek segély helyett julius elején érkeztek“, mint Teleki állítja, csakugyan valótlan állítás, kitetszik magának Ulászló királynak Skanderbeg-Castriota Györgyhöz julius 5-én, tehát julius elején írt leveléből, hol így ír: „Csak Jenő pápa ö szentségbe és Fülöp

*) „Itaque illi nihil dissimulantes, congregata structaque ad Cajetam septuaginta trirremium classe, iusserunt *illico* Franciscum Albertum, Cardinalem Florentinum, navigare in Hellespontum, obsessisque illic littoribus opportunis, obsistere etc. (165 l.)

**) „Insuper Eugenium Pontificem maximum, Venetos et Genuenses caeterosque socios per legatos admonere placuit... qui comparandae classis negotium ultro susceperunt, ut in Hellespontum eam mitterent: *quod et impigre ab illis factum est*. Quippe, qui ad Cajetam septuaginta triremes instruxerant classis Franciscum etc. praefecerant. Is continuo ad Hellespontum navigavit, portus occupavit etc. 357 l.

burgundiai vezér könyörültek szorongatott helyzetünkön. Az Juliánt jeles csapattal küldötte hozzánk, Fülöp fölszerelt hajóhadat küldvén, a Hellespontbana törökök átjövételét, tőle kitelhetőleg hathatósan akadályozta*) Ha tehát pusztá ígéretekről és csinos buzditásokról akart beszélni a „Hunyadiak kora“ írója, említette volna a földhözottakat kivételkép.

Bocsánat e rövid kitérésért!

És most vegyük föl újra értekezésünk fonalát. Beleegyezett tehát Hunyady és Ulászló is a törökkel kötendő békébe, miért is Brankovics György a vett utasítás szerint tudósította Muradot, hogy a neki tett ajánlatok teljesítése mellett közte és Magyarország közt békét eszközöl, melyre mind Hunyady, mint Ulászló kész. Ezen fölszólításra a zultán teljhatalmu követeket küldött Magyarországba, egy görög renegátnak vezetése alatt száz főből álló kísérettel azon utasítással, hogy minden áron békét szerezzenek; maga pedig azon meggyőződésben volt, hogy a béke, melynek útja el van készítve, megkötetik, s a követség távozta után jul. 12-én átment Ázsiába. Itt tudta meg Aleaddinnek, legidősb fiának vadászat közben lováról leesés által történt kora halálát. Ez a mélyen érző s az ábrándozásra különben is igen hajlandó atyát annyira megrázá, hogy az időközben megvert Karamánnal békét kötven, a világ- s uralkodásról lemondva, messzeterjedő birodalma igazgatását második fiára, a tizennégy éves Mohammedre bizva, néhány hű emberével Magne-siába magányba vonult.

A török követség Hunyadyt tartván fejedelemnek, nála jelent meg, s vele akará tárgyalni a béke-föltételeket, azonban Hunyady a királyhoz utasítá. „Én nem vagyok, ugymond, uralkodó,

*) „Unus Eugenius, sanctissimus Romanae rei praesul, et Philippus Burgundiae dux, afflictas fortunae unus non detrectarunt. Alter Julianum hunc cum praeclaro nobis milite adiunxit: Philippus, classe instructa et in Hellespontum usque missa (jól megjegyzendő: perfectum, nem futurum) Turcis transitum, quantum in ipso fuit, fortiter prohibuit.“

hanem alattvaló, menjetek a királyhoz, előtte, s az ország előtt, ne előttem a vezér előtt, tárgyaljátok ügyeteket."

Ulászló a béke föltételeinek meghatározása végett *azonnal* összehívta az országos tanácsot Szegedre. Ezen tanácsülésre a király Hunyady figyelmeztetésére nagy sereggel jelent meg, nemcsak hogy a török követségnek az illő tiszteletet megadhassa, hanem hogy a magyar erő s hatalom iránt a török követségben tiszteletet s félelmet gerjesztve az alkudozásokat könnyítse, és ha az alkudozások célhoz nem vezetnének, a háborút haladéktalanul megkezdhesse. A török követség feje értékes arany s ezüst edények átnyújtása után hosszú és dagályos beszédben előadta, miszerint Ulászló a mult években inkább a török vezérek gondatlan vakmerőségének, mint az ozman birodalom gyöngeségének köszönhető nyert diadalmait; Murad ereje még nincs annyira megtörve, hogy ellenségeivel szembe ne szállhatna. Nem is félelemből kínálja meg a magyarokat békével, hanem mivel ezt tiszta szívből ohajtja, (!?) minek már előbbi győzelmei közepett tett békeajánlatai által is jeleit adta. A fegyverek szerencséje változandó, a magyarokat úgy elhagyhatja, mint elhagyta az eddig mindig győzelmes törököket. Egyedül a béke gyümölcsei lehetnek mind a két félre állandók. Azért küldetünk, s ruháztattunk föl teljes hatalommal, hogy a békét, mint fölségednek tetszik, rövidebb vagy hosszabb időre megkössük. — A király feleletében, melyet az ügynek tanácskozás alá vétele után adott, mindazt, mit a törökök az utóbbi háborukban elfoglaltak, visszaadni kívánta, s ezen föltét alatt a békét megajánlotta. Azonban a török követség a békét minél csekélyebb áron akarván megszerezni, Bulgariát, Szervia ezüst bányáit s több városát meg akarta tartani; de később néhány napi vitatkozás után a következő föltételeket ajánlotta: Murad Bolgárországot megtartja, de egész Szerbiát, Chulmot, Herczegovinát, Albania egy részét, s mindazt, mit Bolgárországon innen birtoka alá hajtott volt, visszaadja; Oláhországot is átadja ugyan, de ez a zultánnak jövő évre is tartozik adót fizetni, a foglyok mintkét részről szabadon bocsáttatnak, különösen pedig Brankovics fiai; csak Cselebiért fizettetik váltságpénz.

E pontok az országtanácsban meghányatván, a jelenlevők mind

kedvezőknek, s így elfogadhatóknak mondák e föltételeket,¹⁹⁾ csak Julián bibornok igyekezett a budai országgyűlés végzése szerint a háboru folytatására, a békepontok visszavetésére birni a királyt és a jelenvoltakat.²⁰⁾

Azonban a béke barátai azt válaszolták: eleven emlékezetökben van mindnyájoknak, mennyi vérbe került az egy galambóczi várnak és a nowoberdoi és szrebeneki bányáknak visszavétele, most pedig visszanyerhetik könnyű szerrel, s minden harcz nélkül jutnak birtokába;²¹⁾ a pár évre megkötendő fegyverszünet alatt az

¹⁹⁾ Dlugoss. Bonfin. Callimachus i. h.

²⁰⁾ Dlugoss e szavaival: „Julian bibornok mitsem ellenezvén“ (Juliano cardinali neequidquam disvadente“, valamint Bonfin: („a béke megkötetett) Julian az apostoli szent szék követe jelenlétében, ki bár azt (a békét) zokon vette“, („Praesente Juliano apostolicae sedis legato, qui quamvis pacem iniquo animo ferret, nihil tamen veniebat in mentem“); — végre Callimachus: „Julián sem mondván ellen“ — „Non adversante etiam Juliano“ azt állítják, hogy Julián bibornok, ha nem helyeselte is a békét, de látva az általános beleegyezést, nem szólalt föl. Azonban igen helyesen jegyzi meg a „Hunyadyak kora“ írója (395- l. 7. jegyz.): „Julián bibornok szilárd jellemével nem fér össze, hogy szólni nem mert (vagy nem akart); vagy ezen föltételekbe, bármily kedvezők lettek legyen, megegyezett volna. De különben is Bonfin a Julián szájába adott beszédben mondja: hogy a fegyverszünet megkötésének Julián már akkor, midőn megkötetett, ellene mondott; ime szavai: „Megvallom jelen voltam (a szegedi békekötésnél), de a mennyire rajtam állott, nehogy az megtörténjék, közbejártam, könyörögtem, és a mint közöletek sokan, kik jelen vagytok, tanúim lehettek, legsürgetőbben kárhoztattam.“ („Adfui fateor (a szegedi békekötésnél) sed quantum in me fuit, ne id fieret, intercessi, imploravi, ut et multi ex his, qui hic adestis, testes esse potestis, instantissime damnavi.“ Bonfin 358 és 59 l.)

²¹⁾ Teleki 396 l. a már általunk egyiaben eléggé megczáfolt azon téves állítást ismétli: (a béke baráti megjegyzék) hogy egy keresztény hatalmasság sem küld seregeket stb., azonban a kutfőt nem idézi, s nem is idézheti, mert legalább az általunk használtakban ez állítás valóságát nem, hanem az ellenkezőt találjuk föl. Callimachus szerint ugyanis „Hunyady tudta, hogy szárazon és vizen segélycsapatok csatlakozandnak“ (Hunyady auxiliares etiam copias terra marique accessuras sciebat“); továbbá Ulászló maga bevallja Skan-

ország belügyei rendbehozhatók, s így a kereszténység közös ellensége nagyobb erővel, egyetértéssel, s azért biztosabb sikerrel leendő megtámadható. A béke elfogadását különösen ajánlotta a legtöbbet nyerő Brankovics, ki a királyt, s a jelenvoltakat kéréssel sirással igyekezett a béke elfogadására bírni. Kérése, rimánkodása nem volt eredménytelen. A békepontok elfogadtattak. Tíz évre fegyverszünet kötöttetett oly határozattal, hogy a törökök a kérdéses várakat nyolcz nap alatt tartoznak átadni.²²⁾

Ezután a törökök a fegyverszünetnek esküvel megerősítését kívánták, és pedig úgy, hogy Ulászló az oltári szentségre esküdjék; azonban Sanek, később lemergi érsek, erélyes beszédében kimutatta, hogy az oltári szentségnek a hitetlenek előtti fölfödözése illetlen; tehát abban állapodtak meg, hogy Ulászló a szent evangéliumra, a törökök pedig az alkoránra esküdjenek. A mi meg is történt.²³⁾

A török követek távozta után, Ferencz bibornoktól a pápai hajósereg parancsnokától augst. 3-án tudósítás érkezett, melyben jelenti, hogy a Hellesponthoz tetemes hajósereggel megérkezett, hogy a török majd egész hadseregét Karamán ellen átvitte Ázsiába; ő annak visszatértét könnyen gátolhatja, minthogy a legalkalmasabb helyeket és kikötőket elzárolta, s így a körülmények a törököt Európából kiűzni nagyon kedvezők; inté és kéré egyszermind a királyt, hogy a keresztény fejedelmeknek tett fogadásához híven siessen övéivel. Ezen kedvező jelentést gyámolíták több hatalmasság buzdításai is, különösen Velence és Genua egész tengeri erejök kiállítását ígérék, e mellett pedig Burgund (mely hajóhadat is állított ki) és Franciaország buzdító levelek által igyekeztek a magyarokat a hadviselés folytatására bírni. Végre Ogli karamáni fejedelem is jelenté külön levelében Murad lemondását az uralkodásról, az ozman birodalomban e miatt támadt zavarokat, s buzdítá Ulászlót ezen kedvező körülmény használására.

derbeghez irt levelében, hogy pápai és burgundi segédsereg csakugyan küldetett Hellesponthoz. (lásd fölebb.)

²²⁾ Dlugoss i. h.

²³⁾ Bonfin és Callim. i. h.

Ezen különböző oldalról jött, de irányukban megegyező tudósítások fölolvassása, valamint Ferencz bibornok követségének szóbeli előadása nagy benyomást tőn a jelenvoltagekra, s a némileg lecsillapult kedélyeket újra föltüzeltelte; a fegyverszünet fölbontása, a háboru sürgetése közönséges, általános lön: minden oldalról hallható vala, hogy a fölszólított, háborura meghívott, és ily nagy készületekkel foglalkozó szövetségeseket becsstelenség nélkül elhagyni nem lehet, nem szabad. (V. ö. Teleki H. kora I. k. 400 l.) A kedélyek ily ingerültségében szólalt föl Julián bibornok; im beszéde:

„Országnagyok! ha tán valaki csudálkozik közöletek, hogy én a béke fölbontása- s az eskü megszegéséről szólandok, az először tudja meg, hogy én ma semmi másról, mint a frigy föntartásáról értekezendem veletek, s hogy engem veletek egyenlő bánat, bánat mondom, nem fájdalom, fog el. Midőn ezek, mik történtek, tudtomon és vélekedéseken kívül jöttek létre, mindezeket mintegy távolból szemléltem: kényszerülve vagyok követségi tisztem s a keresztény vallásbani összeköttetésemnél fogva ép úgy, mint ti habozni, és pedig annál inkább, mivel mai napon a közös tisztelet és méltóság elvesztéséről forog a kérdés, melyet hacsak egyhangu végzés- és szokott erélylyel helyrehozni nem iparkodandunk, oh mennyire kell tartani! nehogy igen nagy gyalázattal mind ti kimehessetek Pannoniából, mind én Rómába visszatérhessek, hol mindent a legszigorúbb vizsgálattal ítélnék meg.

Gondoljátok meg, mily szerencsétlenségbe sodort bennünket a hirtelen határozat: békét kötöttünk a hitetlen törökkel, hogy a hívők szent esküjét megszegjük, és a pápa- s más fejedelmekkel az azelőtt megkötött szent frigyot fölbontsuk. S vajjon mily haszonért? Azért, hogy a hosszasan pusztított Mysiát visszanyerjük; valóban csekély és nyomoru haszon ez, mely rövid időre kapható; a többi hasznot pedig, mely maradandó és sokkal nagyobb, elhárítja s elüzi. Mert mondható-e valami esztelenebb- s meggondolatlanabbnak, mint midőn a határozásban magán és nem közhaszon, s azonfölül nem a tisztességes és szent ügy vétetik figye-

lembe? Országnagyok! nem azt kérdik ma, mivel tartoztok a törökök hűtlenségének, hanem Julián, a pápa — a latin egyház követe, ügyvivője által a haszontalan ígéret, megsértett eskü s felbontott frigy miatt lelkismeretetek ítélőszéke elé idéztettek, és inkább saját, mint isteni s idegen ítélettel bűnösöknek vádollarak benneteket, ha az általam mondottakat egyenes lélekkel eltürenditek.

Válaszoljatok országnagyok! Nemde, miután Mysiában s Thracia határain a törökkel hat hónapon át szerencsésen hadakoztatok, s miután diadalmenetet tartva Pannoniába visszajöttetek, a szerencsés győzelem miatt majdnem összes Italia- s a görögök fejedelmének legtisztességesebb küldöttségeit, üdvkívánatait és a háboru folytatására serkentéseit vettétek? (Vettük.) Nemde az olaszok s görögökkel az én jelenlétemben, s tanácsomra szent frigyet kötöttetek, hogy azok Thracia részéről szálljanak szembe segélycsapatjaikkal, ezek pedig, hogy igen nagy hajóhadat küldjenek Hellespontba? (Kötöttünk.) Ha kötöttetek, miért a törökökkel, ezt megszegvén, léptetek más frigyre? jóllehet végrehajtatott, mily joggal tarthatjátok fön?

Tehát ha azelőtt a pápával, ki a földön Isten helyettese, frigyet kötöttetek, ha emberek, ha eszélyesek, ha keresztények vagytok, a második frigyet okvetlenül föl kell bontanotok, nehogy az elsőt és istenit megszegjétek; mit ha nem tesztek, félek, nehogy valamint Judás Krisztus: úgy ti is az ő helyettese árulóinak tünjetez föl, nehogy az Istent, kit eddig ügyeitekben segélytekre, s irántatok kegyesnek lenni tapasztaltatok, ezután magatokra haragítsátok. Kérlek, mondjátok meg most nekem, mit fogtok válaszolni a görög császárnak, ki ígérete folytán a legközelebbi időtől fogva a táborban van, s oly nagy előnnyel várja a ti hadseregteket? mit a pápának, a velenceiek- s genuaiaknak, kik a mint elhatározva volt, fölszerelt hajóhaddal vannak? mit a burgundoknak, kik hitbuzgalomból az oczeánról már rég kiszállva, annyi tengerveszélyt eltűrve, most a Hellespontban vitorláznak? Találjátok ki kérlek, ha tudtok, valami mentséget és valami ürügyet, nehogy magunktól egészen eltérők nek látszassunk.

Ha valamit titkos mesterséggel kikoholtatok, hozzátok elő. Megigértétek, hogy ti is első időben leendetek a táborban: katonáitok most a tavasz- és nyárban nyugszanak, és ezen káros lomhaság s tunyaság miatt ily nagy és üdvös alkalom elvész. Oh iszonyu lelki vakság. Oh vastag gyávaság! Oh átkozandó frigy, mely a keresztény társadalomra sujtott veszély. Tán vádol valaki közöletek, hogy ezt miért türtem el a többivel? Megvallom, jelenvoltam; de a mennyiben rajtam állott, közbenjártam, könyörögtem, nehogy ez történjék, s közöletek sokan, kik itt jelenvagytok, erről tanuskodhattok, hogy a leghathatósabban kárhoztattam; legyőztem Hunyady bölcsesége s tekintélye, és a szerb despotának könyörgése által, nehogy ő továbbra is szerencsétlenül az én föllépésem miatt országát és gyermekeit nélkülözni kényteleníttessék; és hogy engem senki közöletek hasznatok megvetője-, s támadójának ne nevezzen, szomoruan s kelletlenül engedtem, jól tudva, hogy ez által a keresztény társadalom jóléte bemocskoltatik, a dicsőség, s halhatatlanság reménye eloltatik, és hogy mi mindnyájan az isteni s emberi frigy megszegőinek, hűtleneknek és a kereszténység elárulóinak (a mint a ti helybenhagyástokkal mondtam) neveztetünk.

A miért, mielőtt hűtlenségünk hire messzebb terjedne, ha csak magunkat ezen gyalázattól meg nem szabadítandjuk, a ti gyalázatos és ocsmány tetteteknél nagyobbat és szerencsétlenebbet nem is lehet mondani. Ha ezt akarjuk; nem oly könnyen, mint inkább igazságosan és szentül tehetjük meg. Országnagyok! Mysia visszaállítása; s a foglyok visszaadása után, mi a teendőtök, mint jó karba helyezni a hadsereget, elkészíteni a háboruhoz a szükségeseket, s a keresztényekkel előbb kötött frigyot megtartani? mint azt mondani, hogy Ulászló király a latinok- s görögökkel kötött szövetség után a társfelek meghallgatása nélkül, kiknek beleegyezésével ezen közös hadat viseljük, nemereszkedhetünk alkuba, főkép a keresztény hit elleneivel. Ha ez valamiben a törökkel megegyezik, foganatlan leend, mert az előbbi frigynek kell állnia. Ki oly igaztalan vizsgálója az emberi dolgoknak, hogy könnyen át ne lássa, miként a mindkettővel kötött

eskü közl a kereszténnyel kötöttet inkább, mint a törökökkel, a hívővel inkább, mint a hitetlennel kötöttet kell megtartani? a hitetlen irányában fortélylyal, erővel és eszélyességgel élni lehet, a fortélyt fortély játssza ki, és eszélyt eszélylyel kell elnyomni.

Kezdetben a török csellel jött be Európába, csellel hatolt be lassankint az országba, senkinek sem tartotta meg hitét, fortélylyal inkább mint fegyverrel jutott el ezen hatalom polczára; s vajjon ti a vakság azon fokán vagytok, hogy azt vélitek, miként inkább a hitetlen és esztelen töröknek, mintsem a hívő keresztényeknek és főkép a szent atyának adott hitet kell megtartanotok? Eszélylyel és tervvel minden, még a legnagyobbak is kivihetők. A mi őseink a rómaiak a szövetségeiknek adott hitet igazán és szentül megtartották, a hűtlenekeket hasonló fortélylyal játszották ki. A császár néha uralomvágyból a jogot megsérthetőnek vélte. Ázsia meghódítójának atyja, s tanítója Fülöp is gyakran eszélylyel- és csellel élt uralomvágyból. Ezeket még sem nevezik árulóknak.

Szabad néha a közjólét kedvéért a frigytől elállni, s a hitetlennek adott hitet meg nem tartani. Szabad az igazságtalan esküket megszegni, főkép azokat, melyek nem igazak nem szabadok- és nem jóknak tartatnak. Vajjon a halhatatlan isteneknek áldozó Diomedesnek, bárki legyen az, kivel először találkozik szülőföldjén, a szemközt jövő fiát ígérete s esküje szerént leölni szabad volt-e? bizonynyal nem. Az igaz és igazságos esküt mindegyik ítélete szerint szentül kell megtartani; a mely pedig nem csak magán, hanem közös csapásra is célloz, annak haszontalan, s hiábavalónak kell lennie. Az okáért titeket országnagyok, s főkép tégedet királyom, mielőtt hűtlenségünk széles körre elterjedne, kérlek és könyekkel fölhivlak: hogy a szent atyával s a többivel a keresztény társadalom javára letett hitet, semmiféle frigy által fölbontottnak ne gondoljátok.

A latinok- s görögökkel kötött szövetséget hiven és szentül tartásatok meg, menjetek el a szerződés által elfogadott hadjáratba a szövetségesek példájára, oltalmazzatok a halhatatlanság- s dicsőségnek megvetett alapjait, szabadítsátok föl a török hatalom által

zaklatott tartományokat, tegyetek eleget a bennetek helyzett reménynek, ne csaljátok most meg a népek várakozását, a minél semmi sem lehet ocsmányabb. Ne tartson össze benneteket semmiféle kötelék a törökkel, tartsátok alávaló- s gyalázatosnak, ha a pápai s keresztény frigy szentségét megszegitek; tudjátok meg, hogy az Isten, ha máskép cselekedendetek, — mitől annak kegyelme őrizzen — legkeményebb megbosszulója a megszegett hitnek; és gondoljátok meg, hogy Krisztusnak, a mindenható- s legjobbnak semmi sem lesz kedvesebb, részeteokről pedig dicsőségesebb: mint ha a töröktől, az isteni és emberi jog tiprójától elfoglalt tartományokat annak vad szolgasága alól fölszabadíttjátok. Ne szalaszsátok el e kedvező alkalmat, melynél kedvezőbb soha sem lesz. A karamáni háborúval Európát a török elhagyta, Hellesponton a pápai hajóhaddal a visszatérés elzárattott, csak Thráciát, Macedoniát, Görögönt és Epirust kell megtekinteni s vizsgálni. Ellenség nincs jelen. Tehát az Istenre kérlek benneteket, tartsátok meg a pápai frigyot, s a szerencsés és áldott hadsereget, a mint a szövetségesekkel megegyeztetek, Macedonia- s Thráciába indítsátok meg.²⁴⁾

Leirhatlan a hatás, melyet Julián beszéde tett. „Meg kell szüntetni a fegyvernyugvást; a keresztény fejedelmek, kik segélyre fölkértek, szövetségét megszensteleníteni nem szabad, inkább a sorsnak bármi csapásait, magát a halált elszenvedni, mint a hívőknek adott kötelező ígéretet megszegni,“ fölkiáltások hallatszottak.²⁴⁾ A fegyverszünet a király, Hunyady s a jelenlevők közös akaratjából fölbontatott; azonban ennek nyilvánosságra való hozatala szeptember elejéig elhalasztatott, részint azért, hogy a törököktől az erődök átvétethessenek, részint azért, hogy a hadi készülétekre elég idő legyen.

A szegedi fegyverszünet fölbontása sz. Domonkos napján aug. 4-én történt, mely napon Ulászló a következő oklevelet adta ki: „Az ország egyházi és világi urainak és nemeseinek imént Budán tartott gyűlésében, a mindenható Isten dicsőségére, a keresztény hit oltalmára és öregbitésére, a köz egyház javára, és kivált ezen

²⁴⁾ Bonfin és Callimachus. i. h.

ország s a határos részek felszabadítására egyhangulag végzést hoztunk, hogy a folyó nyáron, vagy a jelen évben személyesen indulunk és sereget viszünk magunkkal Görögországba és Romániába, s hogy Isten segítségével összes erőnket a hitetlen törökök kiirtására fordítjuk, és e fogadás végrehajtását nagyobb bizonyosság okáért főtisztelendő Julián bibornok előtt esküvel ígértük, s az összes kereszténység vigasztalására ezen tiszta szándékunkat és végzésünket saját kezünkkel aláírt levélben tudattuk IV. Eugen pápával, s a keresztény királyok- és fejedelmekkel; — miért is senki sem teheti föl rólunk, hogy ezen ünnepélyes, hittel erősített és mindenütt nyilvánított végzésünket nem akarjuk végrehajtani. De miután Murad török császár követének megérkezése némelyekben kétséget támasztott, vajjon szándékunk-e csakugyan ezen Budán hozott és esküvel megerősített határozatot végrehajtani: azért bárkik ilyes kétségének vagy gyanujának.... eloszlatására, és kivált azért, hogy főtisztelendő velencei Ferencz (szentszéki) alkanczellár, s Julián bibornok.... úgy a burgundi- és velencei herczegek hajóinak nagyjai őszinteségünkről.... még inkább meggyőződjenek és biztosítsanak, a körülöttünk levő egyházi és világi urak, s azoknak, kik velünk hadba tartoznak menni, valamint azoknak, kik országunkban maradnak meg, beleegyezésével, királyi szavunk- s becsületünkre, s keresztény hitünkre.... fogadjuk bibornok urnak.... esküvén a Szentháromságra, a boldogságos Szüzre, Isten anyjára, s kivált István és László szent királyokra, országunk védőire, hogy Budán keletkezett ama végzésünket és fogadásunkat teljesítendjük, és jövő septb. első napjáig seregünkkel Orsovánál leendünk.... mindent elkövetvén, hogy a törökök ezen évben a kereszténység kebléből a tenger tulpártjára szoríttassanak. (Lásd az eredeti szöveget az értekezés végén).

Ezen levél megküldetett Ferencz bibornoknak és a többi európai fejedelmeknek. A szegedi fegyverszünet fölbontása leverte a lengyeleket, kik a hazájokban zavarok lecsillapítására a király személyes jelenlétét ohajták vala, mi is most a török háboru miatt meg nem történheték. A lengyelek siralmas levele meghatotta Ulász-

lót; megvigasztalá azonban, s föllelkesíté Paleologus János görög császár- és Castriota György epirusi fejedelemnek tudósítása. Az első értesíti a magyar királyt, hogy seregével készen áll, és várva várja a magyar hadak megjelenését; egész kelet, ugymond, Ulászlóra és Magyarországra fordítja szemeit, építi reményét. E levél kelt Mistrában jul. 30-án 1444. Skanderberg szintén lelkesedéssel fagadá Ulászlónak fölhívását, őt nagyobb készületeiről tudósítá, s ígéré, hogy 30 ezer emberrel növelendi Ulászlónak táborát, s kész minden esetben követni Ulászló parancsát: *signa tua in omnem eventum sequuturus*, — mondja levele végén, mely Crojában kelt augst. 4-én 1444.

E közben a törökök *habár nem a meghatározott időben* a várakat visszaadták, Brankovics György fiait szabadon bocsátották, s Caelebiért a váltságdíjt lefizették.²⁵⁾

Értekezésem III. pontja a „Szegedi fegyverszünet és fölbontása” ekként be volna fejezve. Azonban, minthogy csak is e tétel megvitatása egyedüli célja értekezésemnek, fölkérem a szives olvasót, idézze emlékébe hiven az elmondottakat, s legyen szives komoly és éber figyelemmel kísérni nézetemet, s bizonyítandó érveimet.

Valóban elszorul az ember szíve, midőn tapasztalja, hogy a külföldiek — bár gyéren emlékeznek meg rólunk — akkor is, midőn nemzetünk fényszakát kiemelik „parjures”-eknek neveznek beuntünket (Ansart és Rendu III. k. 81 és 82. l.); s ennek mi magunk vagyunk okai, hírünk és nevünkről mi magunk terjesztünk oly — lehet mondani — lealázó véleményyt.

Jeles történetíróink majd kivétel nélkül, esküszegést látnak a szegedi fegyverszünet fölbontásában. Így Fessler, Teleki, Horváth stb., valamint hazai történetíróink után a külföldiek is. Tán nem is kell említnem azt, hogy sokan közvetlenül ugyan Julián bibornokot tartják a szerintök esküszegés okának, de közvetve a katholika egyházat is arról vádolják, mintha a hitetleneknek adott esküt nem tartaná kötelezőnek. Így Hetényinek azon igen téves és

²⁵⁾ Bonfin Dlugoss i. h.

sértő állítása: miszerint egyedül a római egyház befolyásának, s a tőle függésnek sajnos eredménye az is, hogy: a törökkel kötött békepontok hitszegetten fölbontatván, a várnai vénapon kemény lecke adatott népünknek, mint kell az esküt megállani. (Prot. Lap. 1843. 196. l.) Nem említve végre a nem tudományos könyvek- vagy folyóiratokban a „Várnai ütközet“ „Esküszegő király“ „Isten uja“ s még más czimű értekezéseket s beszéleyeket, melyekben fő és egyedüli forrás a „Me nisi Pontifices jussissent“ tartalmazó vers.

Távol van tőlem bármily hitszegés, hűtlenség és eskütörés mentegetésének sohasem dicséretes szándoka; ki ebben részes, ám lakoljon a világ és a történet ítélőszéke előtt; de azért bizonyos pártnak merő bevett, vagy csak ráfogott hiedelmét a „Discite mortales non temerare fidem“-féle poeták agyrémeit, míg józan észszel bírok, sohasem fogom történeti adatok bebizonyításánál elegendő alapnak tekinteni. Azért szent meggyőződéssel állítom, hogy én a kútfők figyelmes. átvizsgálása után a szegedi fegyverszünet fölbontásában esküszegést nem látok, nem láthatok; miért is hamis ráfogásnak tartom azon, napjainkban is többektől emlegetett állítást: hogy Julián megszegte az esküt.

Ha valaki a beszédet, melyet a történetírók Julián szájába adtak, akár egész terjedelmében, akár főbb helyeit figyelmesen átolvassa, nem kénytelen-e megvallani, hogy Julián beszédének minden pontjából kiténik, miszerint ő jó lélekkel, tiszta lelkesemréttel a törökkel kötött szegedi békét jogsértőnek, igazságtalannak, s épen ezért érvénytelennek állítja... „Országnagyok! ha tán valaki közöletek csodálkozik, hogy én a béke fölbontása — az eskü megszegéséről szólóandok, az először tudja meg, hogy én ma semmi másról, mint a frigy megtartásáról értekezendém veletek“... alább „Szabad az igazságtalan esküt megszegni...“ alább: „az igaz és igazságos esküt mindenki ítélete szerint szentül meg kell tartani“ „gondoljatok az Istenre, ki a megszegett hitet legkeményebben megboszulja.“*) Ily nyilatkozatok után azt

*) Si quis vestrum Proceres! fortasse miretur — így szól beszédének elején — quod de rescindenda pace ac violanda fide sim verba factururus:

állítani, hogy esküszegésre hívta és buzdította föl hallgatóit, — nagy elfogultság, és rágalom. Julián nem az esküszegést, hanem azon szövetség megtartását sürgette, melyet Ulászló magyar király és a magyar nemzet a többi segélyt ígérő hatalmasságokkal kötött. Avagy mikép lehetne értelmezni Julián bíbornok e szavait: „Válaszolatok országnagyok, nemde miután Mysiában s Thrácia határain a törökökkel hat hónapon át szerencsésen hadakoztatok, azután . . . viszszaajóttetek, a görögök császárljának tisztességes követségét, s a szerencsés győzelem miatt üdvkivánatait, s a hadjárat folytatását illető buzdításait elfogadtátok? *E l f o g a d t u k*. Nemde az olaszok és görögökkel az én jelenlétemben s tanácsomra sz. frigyet kötöttetek? *K ö t ö t t ü n k!* Ha kötöttetek, miért léptetek? a t ö r ö k k e l — ezt megszegvén — más frigyre, mily joggal tarthatjátok azt fön — jöllehet végrehajtatott?“*) S valóban, ha elfogultság nélkül meggondoljuk, hogy Ulászló a hosszú táborozás bevégeztése után a nála tisztelgő, s a had folytatására segélyt ajánló európai fejedelmek követeit azon izenettel bocsátotta el, hogy a török elleni háborút folytatni fogja; ha meggondoljuk, hogy az ápril hóban tartott országgyűlés egyhangulag határozatot hozott a háboru folytatása iránt; hogy e végezésről azonnal tudósítottak, s még a nyár folytában megkezdendő török háborura segélyökkel megjeleni fölkértek a pápa, a burgundi vezér, a velenceiek, genuaiak, Paleologus görög császár, s Castriota György: meg kell vallanunk, hogy oly békét, mely mások

is primum intelligat, me nil aliud hodie, quam de servando foedere vobiscum acturum...“ alább: „Fas est *iniqua* (sed non *justa*) iuramenta rescindere...“ alább: „aequum igitur et justum iusjurandum omnium iudicio est sancte servandum, Deum acerrimum violatae fidei vindicem existimate.“

*) Respondete mihi Proceres, nonne postquam sex menses in Mysia, finibusque Thraciae cum Turcis tot bella feliciter gessistis, deinde rediistis et a Graecorum Imperatore honestissimas legationes accepistis et congratulationes faustae victoriae, et ad continuandum bellum adhortationes? Accepimus! Nonne cum Italis et Graecis . . . sacrosanctum ultro foedus, me praesente et auctore percussistis? Percussimus! Si percussistis, cur cum Turcis, isto violato, aliud transegistis? quo iure, quamvis transactum sit, servare poteritis?!“

kijátékozásával, az európai ker. szövetségesek, a segélyadásra ünnepélyesen, az országgyűlés határozata folytán, és sürgetőleg a szegedi béke előtt néhány héttel, maga Ulászló által fölhívott szövetségesek tudta és akarata nélkül, — azok nyilvános kárával kötött békét, melyben e szövetségesekről említés sincs, annál kevésbbé gond azok biztosítására, — szabadnak, jogosnak el nem ismerhetünk: tehát nem volt jogos, érvényes az e jogtalan békét megerősítő eskü sem. Azért erre vonatkozólag igen helyesen jegyzi meg tudós Szalaynk: „Julián bibornok a szegedi fegyvernyugvás megszegésében, vétséget annál fogva nem akart látni, mivel ezen szerződés szövegét foglalt magában a kersztes háborúra kötelezett király részéről“ (III. köt. 63. l.). Végre nem lehetett jogos e béke, ha figyelembe vesszük, hogy ezen korban a diplomatia sokkal őszintébb volt, még nem volt ismeretes, sem — legalább a magyaroknál — használatban XI. Lajos francia királynak († 1483.) azon mondata: „Ki nem tud szinlelni, nem tud uralkodni;“*) továbbá az egész Európában közbeszéd gyanánt ismeretes magyar becsületesség és őszinteség fogalmával ellenkezett az adott szót meg nem tartani. De nem csak egyszerű fogadásról, becsületzóról, szövetségről, hanem esküről van itt szó; mert föltéve, de meg nem engedve, hogy okoskodásunk alaptalan, hogy Ulászló a kedvező föltételek alatt ajánlott békeért diplomatai és politicai okokból a magyar őszinteséget, melyről Julián oly magasztalólag szól, föláldozva, szavát megszeghette, békét köthetett, s azt esküvel megerősíthette: nagy kérdés, ezen eskü kötelező volt-e? Válaszom, nem; sőt a szegedi fegyvernyugvánál letett esküt *semmisnek* tekintem. Állításom igazságát kétségbevonhatlanul be tudom bizonyítani Juliánnak beszédéből: „Békét kötöttünk a hitetlen törökkel, hogy a hívők szent hitét megszegjük, és a pápa s a társfejedelmekkel azelőtt megkötött szentséges frigyét fölbontsuk“; — tovább: „mi mindnyájan isteni és emberi frigy megszegői, hűtleneknek és a kereszténység elárulóinak ne-

*) Qui non scit dissimulare, nescit regnare.

vezettünk"; végre: „kérlek titeket országnagyok, hogy a szent atyával s a többivel a keresztény társadalom javára letett esküt semmiféle frigy által fölbontottnak ne gondoljátok.“ *) — E fölhozottakban előfordul szent frigy, szent hit nem egyszerű adott vagy becsületszót jelent, hanem esküt. Innét a magyarnak még most is divó szólásmódja: „hiteztessék meg“ e helyett: esküdtessék meg. De ha e kifejezéseket valaki csak szólásmódnak, dagályos irány kellékének veszi, van még egy érv, mely kétségbe nem vonható, s ez magának Ulászlónak a szegedi fegyverszünet fölbontása napján kiadott okmánya, hol a többi közt így ír: „Az ország egyházi s világi urainak és nemeseinek imént Budán tartott gyűlésében... egyhangulag végzést hoztunk, hogy a folyó nyáron.... Isten segítségével összes erőnket a hitetlen török kiirtására fordítjuk, és e fogadás végrehajtását, nagyobb bizonyosság okáért főt. Julián bibornok előtt *esküvel ígértük*... ezen tiszta szándékunkat és végzésünket saját kezünkkel aláírt levélben tudattuk IV. Eugen pápával s a ker. királyokkal és fejedelmekkel, miért senki sem teheti föl rólunk, hogy ily szent, ünnepélyes, *esküvel erősített* és mindenütt nyilvánított végzést nem akarjuk végrehajtani.“ (Lásd Ulászló levelét Katona után 13. k. 326. l. az értekezés végén.)

A királynak ez idézett szavai megdönthetlenül bizonyítják, hogy ő a budai országgyűlésben, a török elleni háború folytatását elhatározó végzésre megesküdött; esküvel ígérte Julián bibornoknak személyesen, a pápának és a szövetségeseknek levelében, hogy

*) „Pacem cum Turca fecimus infideli, ut sanctam fidelium fidem violaremus et sacrosanctum cum summo Pontifice sociisque Principibus initum ante foedus rescinderemus“; — tovább: „Nos omnes pariter divini humanique foederis violatores, perfidos et Christianae gentis proditores appellari“; — végre: „Vos quae so... obtestor Proceres... ne datam pro salute Christianae reipublicae, sacrosancto patri, caeterisque fidei ullo unquam pacto violandam censeatis.“

ő a török ellen hadat fog vezetni, s így nem akkor szegte ő meg esküjét, midőn a szegedi fegyverszünetet elveté, hanem midőn azt megköté; megszegte adott szavát, a szövetségeseknek tett ígérését és esküjét akkor, midőn a törökkel békét kötve a keresztény fejedelmek iránti kötelezettségről a szintén esküvel erősített fogadás ellenére megfeledkezett. S így első esküje után, melyet a pápának és a keresztény fejedelmeknek fogadott, második esküje, melyet a töröknek épen ellenkező ügyben tőn, érvénytelen, semmis; mert az első az utolsót megsemmisíti. Ezt tanítja a kath. egyház, ezt sugallja a józan ész. Hisz ha a házasság szentségében az egymásnak örök hűséget, elválhatlanságot ígérő és esküvő férj és nő közül bármelyik még az egyiknek életében egyházi fölloldozás nélkül mást venne nőül, vagy máshoz menne férjhez, ez utóbbi eskü érvényes lenne-e? Igen helyesen jegyzi meg e helyre vonatkozólag a nagy Pázmán Péter: „Azt kérдем, ha hitszegésnek kell-e tartani, mikor azt elhagyjuk, a mit igaz kötelesség ellen fogadtunk? A kalvinista predikátor arra esküszik, hogy a sz. írást tanítja. Ha ujonnan a törökök barátságáért arra esküdnék, hogy az alkoránt hirdeti, vajjon a ki azt az utolsó fogadást elhagyatná véle, hitszegővé tenné-e? Hasonlóképen volt a magyarok dolga Julianus cardinal idétt. Előbb megesküdtek a keresztényeknek, hogy vélek akarnak élni halni, és felültették ezzel a kötelességgel a keresztény fejedelmeket.... Azért, akkor vétkeztek, mikor a töröknek hitet adtak az előbbi kötelesség ellen, de mikor az első frigyhez állottak, nem esett abban semmi véték.” (Kálauz II. rész 1049. és 1050. lapon.).

„Ama szánandó ingatagság, a szövetségeseknek azon könnyelmű fölládozása, az adott szóval és esküvel nem gondolás... ez Úlászlóban mindig roszalást érdemlő, sajnós emlékezetű tett leend; de azért a szegedi békének megsemmisítése, minden szerencsétlen következése daczára is, melyek egyébiránt az előbbi ingatagság

büntetéseül is épen úgy tekintethetnek, — az elkövetett hibának helyrehozása marad, és a szövetségesek iránti fölvállalt, nem kevésbbé szent köteleztetés jogszerű teljesítése. A királyt ingadozása és a szegedi elhamarkodott lépés szomorú összeütközésbe hozá, az igaz; de ha a két tartozás közt választania kellett, tehetett-e vajjon egyebet, mint, hogy azok iránti tartozását teljesítse, kik iránt előbb le vala kötelezve? Melyik erkölcs- és jogtan elvei szerint fogja őt, bárki e kötelezés ereje alól feloldani, s a töröknek később adott szavát, az egyedül önhaszna végett adottat, szentebbnek tartani, hogy sem a keresztény fejedelmeknek előbb tett, nem kevésbbé szent és ünnepélyes ígéretet? Vagy csak az ellenségnek adott eskü, s tett ígéret kötelez; a rokonok, testvérek és ker. szövetséges feleknek adott pedig nem? — Csupán a helytelenül és az adott hit ellen tett eskü érvénytelenségét mondá ki előlegesen a pápa nevében Julián bibornok: és ezzel semmi rosztat nem tőn; valamint az anyaszentegyház fejének nem lehet elismertebb joga, mint az, melylyel, bármily vallási tény — minő az eskü — érvényes vagy érvénytelen volt felül koránsem önkigondolta s önkényes szabályok, hanem az örök igazság szent törvényei szerint bíróilag ítél. Ebben a pápa teljes jogát gyakorolja, s ugyanazt tette nevében (egyébiránt tudta nélkül²⁶⁾) ítéletét kimondó pápa követ Julián is.“ Így Somogyi Károly (Rel. és Nev. 1843 évf. 52 sz. 413 l.). Ezek után önkényt megdől Telekinek Juliánról ítélete. A „Hunyadyak kora“ írója nem nagy rokonszenvet látszik tanusítani Julián bibornok, — a hazánk boldogságáért annyit fáradozott, s Hunyady által e tekintetben kiemelt és magasztalt pápai követ iránt. Első kötetének 409 lapján így ír: „(Julián) az esküvással fogadott szegedi béke szentségének gyengítésére két veszélyes okfűt állapított meg. *Először*: hogy a magyarok egy oly dologban, mely egyedül nem őket, hanem az egész kereszténységet érdekl, az apostoli szék és a többi keresztény

²⁶⁾ Sokan Aeneas Sylvius után azt is állítják, hogy a pápa egyenes parancsára történt a szegedi béke fölbontása. Aeneas Sylvius e téves állítását utóbbi jeles historicusaink közül egy sem fogadta el, de nem is fogadhatta; — hisz azon időben sem vasutak, sem távirdek nem voltak; galambpostát pedig, hogy használtak volna, nincs tudomásunk.

hatalmasságok nélkül fegyverszünetet sikeresen annál kevesebbé köthetett, mivel amazoknak már előbb, — azonban mint a körülményekből kitetszik, inkább csak ezeknek ígéretei által, melyeknek e felett az állítólagos szövetségesek nagy részint eleget sem tettek, — le voltak kötve, s így a két köteleesség összeütközésében a felsőbbnek és régibbnek kell eleget tenniök. *Másodszor*: ezen annyiszor ismételt, de azért nem kevésbé borzasztó elvet, hogy a hitetleneknek és az eretnekeknek tett ígéret az igaz hitűeket nem kötelezi.²⁷⁾

Mielőtt e pontokra felelnénk, legyen szabad néhány szóval megemlitenünk, hogy a „Hunyadyak kora” írója Ulászlónak az aug.

²⁷⁾ Virág Benedek „Magyar századai”-ban szintén vádolja Juliánt, hogy a hitetleneknek adott esküt nem kötelezőnek állította; s ezzel meg nem elégedve, Fleury egyháztörténelméből Leo örmény királyt hozza föl, kit a pápa az egyiptomi zultán által erővel kicsikart eskü alól fölmentett; és pedig fölhozza annak bemutatására, hogy — legalább szerinte — a pápák az eskü alól könnyen föloldoztak bárkit. Idézetét e sértő nyilatkozattal zárja be: „A balgatagság nehezen esik a józanul gondolkodó embernek.” Ha Virág, midőn e sorokat írta, komolyan s valóban józanul gondolkodott volna, át kellett volna látnia, hogy az erőszakkal kicsikart eskü — bár mit mondjon is Fleury — nem lehet kötelező. Hogy a pápa is e nézetben volt, kitetszik leveléből: „Az ily eskü az isteni akarattal és az igazsággal ellenkezik, és a te méltósággoddal meg nem fér. És így nem szándékos, hanem kicsikart az ellenség hada által, miért attól téged föloldunk stb.” („Tale iusiurandum, tam voluntati divinae quam iustitiae repugnat et tuae dignitati derogat. Ad haec non est voluntarium sed extortum per violentiam hostilem. Quocirca te solvimus etc.” (Fleury 182 és 183 lapokon).

Vajjon ki bélyegzi hitlenséggel a burgundi herczeg által barátságos találkozóra meghívott elfogatott s fogságba vetett XI. Lajos francia királyt azért, mert a fogságában erővel kicsikart föltételek alól magát fölmentette? Ki fogja a hason helyzetben levő s a madridi békében akarata ellenére aláírt I. Ferencz francia királyt vádolni azért, mert az akarata ellenére aláírt föltételek megsemmisítését a pápától kérte?!

Ellenben VIII. Henrik angol király történetében ki nem látja be a jogos, önkényes eskü föloldhatatlanságát? Készebb az egyház feje egész Angliát a szent széktől elszakadva látni, mint az esküt elegendő ok nélkül fölbontani!

4-én kelt levelét nem hűn adta, úgy látszik nem az eredeti szövegből, hanem a szintén elferdítve adott Fesslerből fordította. Többször átolvastam, s másokat is azok átolvasására fölkerítem, de a valódi értelmet, olyat minőt az eredeti, s ezután jeles historicusunk Szalay ad, sem én, sem mások nem találtak föl. Az egész Fessler utáni fordításnak következő értelme van : hogy Ulászló sz. Domonkos napján, a magyar névre ezen örökösen csufos napon, kemény, kérérlhetetlen sorsától vezéreltetve kinyilatkoztatá az egész országgyűlés akaratjából : hogy a mindenható Isten dicsőségére Magyarország és a szomszéd tartományok fölszabadítására még ezen nyáron, a budai országgyűlés végzéséhez képest, a magyar seregeket személyesen elvezeti Romaniába. Erre megesküdvén Julián bibornok kezeibe, annak teljesítését fogadá az egész kereszténység vigasztalására, s a végzést aláírja saját kezével, s IV. Jenő pápának és a ker. fejedelmeknek tudtára adá stb. Ezen kifejezésnek : „A magyar névre ezen örökösen csufos napon“ szerintem az az értelme : hogy a magyar név, és e névvel a nemzet, mely tiszteletben állott a keresztény világ előtt, szent Domonkos napján meggyaláztatott azért, hogy Ulászló a szövetségeseknek adott esküjéhez hiven a török elleni háború folytatását elhatározta, s ujlag esküvel erősítette. Ugyan mit szólna a „Hunyadyak kora“ igen tisztelt írója Callimachus e szavaira : „Anynyira nem kevesektől helyeselteték Julián beszéde, hogy az egész gyülekezetből kihallatszék zaja a háborútohajtok, s azt állítóknak : segitendők azok, kik a hadszövetségbe vonattak vala ; inkább minden szerencsejavak — és az élet koczkáztatandó, hogysem a szövetségesek iránti köteles hűség. Az nem csupán a hirnevet, s a többi kereszténységnél magukról fölkellett reményt, hanem saját javaik (érdekeik) föntartását, s megóvását illeti. S ha semmi más nem ösztönözne ; inkább a hitért becsülettel haljunk meg, hogysem elhagyva azt, s elárulva, Istent s embereket megsértve, s magunk ellen keltve becsületlen életet éljünk....“*) Mikép érthette a

*) „Adeo a paucis Juliani oratio non est probata, ut ex concione tota exaudiretur fremitus deposcentium bellum asserentiumque :

„Hunyadyak kora“ érdemes írója Bonfin e szavait: „Julián beszédére, hogy a béke fölbontandó, mindnyájan fölkiáltának: a keresztény fedelmekkel, kiket segélyre szólítanak föl, kötött frigy semmikép meg nem szegendő, szenvedjék inkább a legvégsőt, mintsem a szentül fogadottakat meg ne tartsák, s noha a török háboru által a legnagyobb sikernek reménye van kilátásba; mindazáltal, ha kevesebb szerencsével dülne is el az ügy: inkább kellene a keresztény hitért meghalni, a fölkeltett várakozásnak eleget tenni, megtartani az esküt, mint becsstelen és gyalázatos életet élni.“*) Én az idézetekben Teleki állításával homlokegyenest ellenkezőt látok, a szegedi békét fölbontó nemzet képviselői nem a töröknek adott fegyvernyugvás fölbontása, — hanem annak megtartásában látták magunkat, a nemzetet, a magyar nevet meggyalázva, — s hogy már Julián fölszólása előtt ily értelembeni nyilatkozatok történtek, maga Teleki is megismeri I. kötetének 400-ik lapján, hol így ír: „A fegyverszünet megtörése, a háboru sürgetése közönséges lön; minden oldalról hallható vala, hogy a föllázított és ily nagy készületekkel foglaltoskodó szövetségeseket *becsstelenség nélkül elhagyni nem lehet, nem szabad.*“ Nem világos-e ezekből, hogy nem a szegedi béke fölbontását, hanem annak megkötését — megtartását vélték a magyar

succurrendum esse iis, quos in belli societatem attraxissent; fortunarum omnium potius ac vitae jacturam faciendam, quam fidei fidelibus obligatae. Pertinere id, *non ad famam* solum, spemque de se apud caeteros Christianos excitatam, sed ad conservationem etiam ad tutelam rerum suarum. Et ut nihil aliud stimulare, satius pro religione honeste occumbere, quam deserta illa et prodita, Deoque et hominibus violatis infensisque *indecoram vitam extrahere.*“ (Callimach. 179. l.)

*) „Juliani oratione abrogandam Turcarum pacem, omnes exclamarunt: initam cum Christianis Principibus societatem, a quibus ipsi opem implorarunt, nullo modo violandam, malle extrema omnia perpeti quam sancte promissa non praestare, et quamvis maxima commodorum omnium spes, in Turcico bello sita sit, tamen si res etiam parum prospere evenirent, longe satius esse, pro Christiana religione mori, excitatam expectationem tueri, servare fidem, quam infamem turpemque vitam ducere.“ (Bonfin 360. l.)

nemzetre becstelennitőnek? Továbbá a nem hűn adott oklevélből az következik, hogy Ulászló Budán, és nem april hóban, hanem csak aug. 4-én esküdött Julián bibornok előtt. Az ily elferdítés után, a mi pedig egyszerű tényeknél sem szabad, annál kevesebb okmányoknál, természetes, hogy esküszegést is lehet kihozni. Pedig habár e helyen (407. l.) álruhába öltöztetve adja is az igen fontos okmányt, már a 376. lapon kimondotta, hogy a király megesküdött az april hóban hozott törvényekre; minthogy pedig ez alkalommal határozatott el egyhangulag a török elleni háboru, mint ő állítja, tehát erre is meg kellett esküdnie, a mint hogy ugy is volt, mint maga Ulászló bevallja többször idézett levelében.

És most vegyük tárgyalás alá a már előbb fölhozott két pontot. A „Hunyadyak kora“ írója veszélyes (!) okfőnek mondja: hogy a magyarok lekötve lévén, a szövetségeseeknek is, a törököknek is, a kötelesség összeütközésében a felsőbb és régibbnek tettek eleget. Ha ez veszélyes okfő, akkor nem foghatom föl, mi a nem veszélyes? Ha rablók támadják meg birtokomat, és szerencsésen kiűzöm azokat, szomszédaim, rokonaim üdvözlétöket küldik, s egyszermind, hogy én is ők is e veszélyes és birtokomat máskor is betöréseik által háborgathatandó rablóktól megszabaduljunk, segítségöket ajánlják azok végképi megsemmisítésére. Megesküszünk, hogy közös erővel határainkból eltávolítjuk. Azonban a rablók látván, hogy bennünket a szövetkezettek együttesen le nem győzhetnek, köztünk szakadást, meghasonlást kísértenek létrehozni. Közölünk a haszonlesőt megszólítják, és megígérik, hogy, bár tőle is raboltak, birtokában is pusztítottak, de az elrablottakat visszaadni készek azon föltét alatt, ha engem, a szövetkezettek legerősbikét, velük kibékeltet. Eljő hozzám a fölszólított, s elmondja, hogy a rablók, az ellopott jószág egy részét visszaadni készek. Én, megfelelkezve a nem régiben kötött szövetségről, az ajánlatot elfogadom, s a nélkül, hogy szomszédaimat tudósítanám, vagy a rablóknál kikötném: ezek szövetségeseim, ne bántsátok őket, — a rablóknak is megesküszöm, hogy békében fogunk élni. Nem sokára azonban szomszédaim, kik a rablókkal békéről mitsem tudnak, jelentik, hogy már készen

vannak, s csak engem várnak, hogy eskümhez hiven a rablók elűzésére fegyvert fogjak. Ekkor újra megesküszöm, hogy sikra szálllok! A ki a kath. egyház és a józan ész moráljában némi jártassággal bír, megítélheti, melyik esküm kötelez? Sőt Teleki állított föl veszélyes okfőt; szerinte a fejedelme és házája zászlaja alá esküdött katonának, ki megfogadta, hogy a hon ellenségei ellen harcolni fog, egy izgató által némi jutalom, könnyebb életmód ígérete által elcsábítván, az ellenségnek is megesküszik, hogy nem fog ellene küzdeni: — az utóbbi esküje érvényes! Ha ez okfő megállhatna, ugyan lehetne-e az emberi társadalomban az adott szóra, vagy az eskü szentségére adni, ha azt egy ujjal megsemmisíthetni?

De föltéve — bár semmi esetre meg nem engedhetve — hogy a fölhozott példák és okoskodások helytelenek, a „Hunyadyak kora“ íróját saját szavai czáfolják meg. Azt állítja ugyanis, hogy a kötelesség összeütközésében nem a régiebbnek kell eleget tenni; akkor Teleki szerint igen helyesen és jogosan cselekedett Ulászló, hogy a török ellen hadsereget vezetett; mert Teleki szerint Ulászló megesküdött, hogy a törökkel békét köt augustus elsején; de augustus negyedikén, tehát később ismét megesküdött, hogy hadat fog ellene viselni: tehát az utóbbi eskü érvényes!

Lássuk a másik pontot: „Julián megállapította azon annyiszor ismételt, de azért nem kevesebbé borzasztó elvet, hogy a hitetleneknek és eretnekeknek tett ígéret az igaz hitűeket nem kötelezi.“ E vád egyszerűen fölhozva igen nagy, s Juliánban vagy tudatlanságot vagy rossz akaratot tételez föl. Hogy „ezen igen böles bibornok, kit már V. Márton pápa az összegyűlendő baseli zsinatra követ- és elnökül rendelt, kit IV. Jenő ezen méltóságában megerősített, ezen tisztségében XXX. ülésén keresztül jelesen működván, végre Baselt elhagyva Ferrarába ment, a görögökkel vitatkozásra a zsinat határozatából küldetvén, — mondom ily férfi lehetetlen, hogy ne tudta volna azt, mit maga a természeti ész sugall.“*), hogy azt sem tudta volna, vajjon minő eskü érvényes;

*) Hic Cardinalis sapientissimus iam a Martino V. legatus et praeses futuri concilii Basiliensis destinatus ab Eugenio IV. hac in dignitate confir-

ilyest Juliánról föltennünk nem lehet, nem szabad. Ugy hiszem, hogy ezt a „Hunyadyak kora“ írója sem tette föl róla. Tehát a másik alternativa marad fön Teleki állításából: a rossz akarat, mintha Julián bűnre, esküszegésre buzdította volna a magyarokat, hogy így jégre vezethesse. Ez tűnik ki Telekinek 490 lapján mondott szavaiból: „Frigyes örömmel hallotta mind ezt, a szegedi béke fölbon-tásában ellenségének, Ulászlónak vesztét előre látván.“ Ki Julián-nak honunk jóléte iránti részvétét, lángoló buzgalmát, e végetti sok utazásait, fáradalmaikat, s ezek által Magyarországra szerzett érde-meit igazságosan fontolóra kívánja venni, olvassa az egykorú kut-főket, s meggyőződhetik, hogy Julián az vala a magyarnak, mire ennek mindenkor legnagyobb szüksége volt, t. i. pacificatora, kibé-kitője, a pártokra szakadozott népnek szerencsés egyesítője. Azalatt, míg mások felekezetekre szakadozva, már akkor végveszélyt ké-szítő pártharczba keverték az országot; míg némelyek Fridrik, s gyámoltja érdekeit, mások Lengyelországéit, s mindnyájan ma-gukét védve, a hon közboldogságával legkevesebbet gondoltak; míg a külországi szomszéd fejedelmek a török elleni dicső és szerencsé-sen megkezdett, de a nemzet belszakadozottsága miatt minden órán mohácsivá válható harcztot, részint közönyös, részint irigy és félté-keny szemmel nézték: azalatt Julián az iszonyu veszélylyel fenye-getett szegény magyar haza, s az egész kereszténység javát véve szemügyre, folyvást és a legnagyobb lelkesedéssel sürgeté a belbé-két. „Az Istenre kérlék, fogadjátok el a békét. Legyetek rajta, hogy e szegény ország fölüldőljön.“*). Nagy elfogultság rossz akaratról vádolni Juliánt, kit a milanói fejedelem Ulászlóhoz küldött levelé-ben így jellemez: „Az Isten Juliánt az egyház ezen leghűségesebb bibornokát, apostoli követét, a szentséggel és az erények tisztasá-gával fénylő atyát mint második Mózeszt adta nekünk, bölcseség-

matum, munere hoc in XXX. sessionibus egregie functus, ac tandem relicta Basilea Ferrariam profectus, et ad disputandum cum Graecis iudicio consilii delectus, talis inquam ac tantus vir ignorare non potuit, quod ipsum lumen naturae dictat.“ (Katona 13. k. 331. L)

*) „Per Deum oro, complectimini pacem, sinite, ut hoc pauper reg-num respiret.“

gel tündöklött, kinek elméjében a legszentebb gondolatok honolnak, ajkairól az élet élő szavai folynak, tetteiben a vallás és lelkismeretesség nyilvánulnak; stb.“*) S hogy Juliánt a magyarok is ilyennek ismerték, kitűnik Telekinél, sőt bármiféle egykoru kutfőnél minden bizonynyal hitelesebb Hunyady Jánosnak 1445-ben kelt leveléből, hol a várnai ütközetről, melyet egy szóval, vagy ennek árnyékával sem tulajdonít a bibornoknak, Juliánról így ír: „Nem kevesebb illő nekünk is hangosan fölajdulnunk a mi főink miatti sebeinken, ugymint: a királynak igen jeles fejedelmünknek, — nemkülönben az egész világ előtt tiszteletre méltó Julián bibornoknak elestén; kiknek szilárd erényen alapult tekintélyök ezen nép üdvét tulajdon vállaikon viselni látszék.“**) A nagy Hunyady által így jellemzett Juliánban, akár tudatlanságot, akár rossz akaratot föl nem tehetünk. Teleki e borzasztó elvének megállapítására Thuróczy adhatott alkalmat, ki így szól: „Mondá ugyanis: hogy a hitetleneknek adott esküt nem kell megtartani.“***) Nem említve azt, hogy az írók mind, maga Teleki is, ugyancsak Thuróczynak ugyanazon lapon előforduló amaz állítását, hogy „János vajda, a király, maga és az egész magyar nép nevében valódi esküt tett le“****) elvetik, s így Thuróczyt e helyre

*) „Alterum quasi Moisen nobis dedit (Deus) firmissimum illum ecclesiae cardinalem Julianum apostolicum legatum, patrem sanctitatis et virtutum sinceritate conspicuum, sapientia observandissimum, cuius in mente sanctissimas versari cogitationes, ex ore vitae viva verba prodire, ab actione religionis et sanctimoniae exempla manare, Deus regnorum vestrorum ac vestrae gentis curam throno suo sancto voluit.“ (Katoná pag. 277—8).

**) „Nihilominus et nos lamentari dignum est, altis suspiriis, super capitum nostrorum vulneribus, utpote Regis ac principis nostri clarissimi, item venerandi toti mundo Patris D. Juliani legati, quorum solidae virtutis digna auctoritas, salutem huius populi propriis humeris gestare videbatur.“ (Hunyady levele a pápához. Katonánál 442. lap.)

***) „Dicebat enim (Julianus) quod promissa fides infidelibus servari deberet minime.“ (Thuróczy 418. l.)

****) „Dominus Joannes Woywoda, pro rege, pro se, proque omni Hungaricae plebis parte, realia deposuit juramenta.“

mézve nem tartják egészen hiteles kufőnek, azt állítjuk Katona után: hogy Juliánnak a kifejezése, (ha mégis mondott ilyest) nem valószínű értelemben, hanem úgy veendő, hogy a törökök az általuk is esküvel erősített szegedi békét nem tartották meg; a hitetlennek esküszegőkké lettek (infideles facti sunt perfidi); ugyanis azon várakat, melyeket a meghatározott napra át kellett volna adniok, nem adták át. Ezt állítják: Pray: „(Ulászló a békét megtartani) az Amurát által nem teljesített föltételek miatt, a szerződés természeténél fogva nem kötelezték.“*) Megerősíti Callimachus: „Volt is valamely látszólagos ok és alkalom az egyezmény elvetésére; minthogy a török a meghatározott napra sem minden foglyot szabadon nem bocsátott, sem a városokat és községeket, mint a szerint kellett volna, nem engedte át.“**) Továbbá a Julián ajkaira adott beszédben ezeket olvassuk: „Még ezekhez járul, hogy az ellenség által elfogadott föltételek legkevesebbé sem teljesítették; a miért is, bár ha semmi egyébért — minden a mimondva és téve volt, érvénytelenné vált.“***) Továbbá Dlugoss: „Több nap elmúlt, melyek alatt, minthogy Szendrő... és más várak nem csupán nyolcz, de husz nap elteltével a követek igé-

*) „Ob non servatas ab Amurathe conditiones ex natura contractus non tenebatur.“ (Hist. Reg. Hung. P. II. pag. 331.)

**) „Videbatur etiam quaedam quasi opportunitas et causa concordiae repudiandae: quando quidem Turcus ad constitutam diem, neque captivos omnes solverat, nec dum oppidis civitatibusque, quibus oportuit ex foedere, cesserat.“ (De Rebus Uladislai Libri III. p. 174.)

***) „Huc adde, susceptas ab hoste conditiones minime explatas esse: ex qua re, etiam si nihil aliud, omnia, quae quae dicta factave dicuntur, inania redderentur.“ (Callimach. i. h. 176. l.)

rete szerint nem ádattak át.“*) Végre Szalay: A törökök késtek a várak átadásával. (III. köt. 63. l.)

Értekezésem egyik leglényegesebb pontját, a törökkel kötött fegyverszünet napjának pontos meghatározása képezi. Egyik sark ez, melyen értekezésem megfordul. Lássuk tehát, mikorra teszik a fegyverszünet napját az egykoru, s mikorra jelenkori történetírók.

Bonfin (Dec. III. Lib. VI. p. 358) így ír: („Murád) junius 13-án követeket küld hozzá (Hunyadyhoz) Szegedre, kik ott minden áron békét kössenek.“**) Valószínűleg Bonfin után Callimachus is „Idibus juniis“ teszi a fegyverszünet napját. Azonban e két kutatót megczáfolja Ulászlónak Skanderbeghez írt levele, melyben Ulászló Castriota Györgyöt a török elleni segélyre szólítja föl. E levél kelt július 5-kén, tehát idibus junii, vagyis junius 13-kán a törökkeli fegyverszünet nem köttethetett meg.

Dlugoss (Katonánál 13. köt. 310. l. állítja): hogy „Ulászlót kéré (Hunyady), hogy augustushoz legközelebb eső napon Szegedre menjen le, hogy ide a békét kérni jövő török követeket hallgassa meg.“***) E kifejezés: proxima die augusti után, a jelenkori történetírók a szegedi béke megkötésének napját aug. 1. tetszik. Így:

Fessler (4. köt. 586. l.) „Durch Hunyady's Eilboten von des Sultan wichtigen Antragen unterrichtet schrieb Wladislaw auf Petri Kettenfeyer (aug. 1.) einen Landtag nach der freundlichen, damals noch grossen Stadt Szegedin“ stb.

Horváth (II. köt. 354. l.) „Midőn a király az országtanács-tól környezve a követséget Szegeden aug. 1. meghallgatta“ stb.

*) „Plures dies praeterea absumti, infra quos dum castra Swiderow.... et alia elapsis non octo solum, sed viginti diebus iuxta legatorum sponsionem non redderentur.“ (Katona 13. k. 325. l.)

**) „Idibus juniis (jun. 13.) Segedinum ad eum Legatos misit, qui pacem omnino ibi transigerent.“

***) „Uladislaus rogatur, ut Segedinum proxima die augusti descendat, Turcorum nuncios, illic ad pacem petendam venturos, auditurus.“

Teleki (I. köt. 493.l.) „Ulászló mindjárt összehívta az országos tanácsot Szegedre Péter napjára“ (aug. 1.)

Szalay (Első kiadás III. köt. 61. l.) „Király és tanács augusztus elsején fogadták a török követtséget.“

Én elismerem a fölhozott jeles történetírók halhatatlan érdemeit; azonban habár egyhangú is a szegedi fegyverszünet napját aug. elsejére tevő állításuk, — ezt alá nem írhatom. Kutatásomra a szerintem jelenleg honunkban legjelesebb magyar történésznek a tudós Szalay Lászlónak egyik alább megemlített jegyzete adott vezérfonalat. Az idézett történészek megegyezőleg állítják, hogy a fegyverszünet augusztus *elején* kötöttetett, s már aug. *negyedikén* fölbontatott. Hogy aug. 4-én fölbontatott, az nem szenved kétséget, — igen világos az Ulászlónak már több ízben említett leveléből, — de hogy aug. elsején meg nem kötthetett, hanem előbb kellett köttetnie, kitűnik a következőkből:

Nem csak nemzetünk, hanem a világ történelme sem nyújt példát arra, hogy oly nagyfontosságu fegyverszünet, mint a 10 évre megkötött szegedi volt, egy óra, egy reggel, vagy egy nap alatt megkötessék. Oly béke, vagy fegyverszünet, melyet a győző a lever, meghódított ellenségnek önkénye szerint ad, s melybe a legyőzött félnek, akar, nem akar, be kell egyeznie: igen, ilyen béke egy reggel vagy egy nap megköthető. De a hol mindkét fél erősnek érái magát, s a béke után sovárgó fél szégyenel békét koldulni; — hol nevezetes erődök, gazdag bányák, sőt ország átadásáról van szó; oly fegyvernyugvás egy reggel vagy egy nap alatt, legalább nézetem szerint meg nem köthetetik. Azonban a józan ész ezen következtetése tán könnyen megczáfolható, ha a szives olvasó a fegyverszünet előzményeit tekintetbe veszi, s emlékébe visszaidézi, hogy Brankovics György már előre elkészítette az utat; s hogy a török zultán csak akkor küldötte Ulászlóhoz követeit, midőn biztos volt arról, hogy nem fognak visszautasíttatni.

Azért föltéve, bár meg nem engedve, hogy ezen lehozásunk alaptalan, a kutfőket kell megvizsgálnunk, melyekből czáfolhatlanul kiviláglik, hogy a fegyvernyugvást egy nap alatt csakugyan meg nem köthették.

Bonfin (358. l.) így ír: „Murád Ulászlóhoz követeket küldött, kik ott minden áron békét kössenek.“*) E szó omnino azt jelenti: minden áron; azaz: ha az ajánlandó békeföltételekben foglaltakon kívül a magyarok még többet kívánnának, azt is adják meg; a mi pedig nem szokott hosszabb disceptatiók nélkül azonnal megtörténni. S valóban, az ozman követség eleinte Bolgárországot és Rácország nagyobb részét, különösen annak gazdag ezüstbányáit nem akarta átadni, s csak akkor, mikor látta, hogy nem boldogul, ajánlotta meg azon föltételeket, melyek szerint a béke megkötetett. (Bonfin i. h. Callimachus 169. l. V. ö. Teleki Hunyadiak kora I. köt. 394. l.)

Nem köttethetett meg a béke aug. elsején; mert biztos lévén a zultán a békéről Brankovics tudósításai szerint, követséget rendelt Magyarországra, maga pedig julius 12-én seregével átment Ázsiába (Teleki 391. l.). Hogy a zultán seregével együtt valóban jul. 12-én már átment, bizonyítja Katona: „A béke még ünnepélyesen és egészen meg sem köttetett, midőn Murad Karaman ellen jul. 12-én Ázsiába átvitte hadát.“**) De legvilágosabban kitűnik Paleologus görög császárnak leveléből, hol ezeket olvassuk: „Murad Görögországot elhagyá, hogy Ázsiának oltalmára siethessen, s megtudtuk, hogy ezt ő jelen hó julius 12-én megis tette.“***) Már most, ha a zultán követséget küldött Magyarországra, mielőtt Ázsiába átment, a küldött követség julius elején bizonyosan megkapta indulási parancsát, s pedig igen hihető oly utasítással, hogy siessenek a béke megkötésével, nehogy a seregétől megfosztott török birodalom megtámadtassék. A követség e szerint julius 10-én vagy 11-én Magyarországra bizonyosan érkezett, s hogy a következő napokban a béke tárgyalás alá vétetett, igen való-

*) „Amurathes.... ad eum Wladislaum Legatos misit, qui pacem omnino ibi transigerent.“

**) „Nondum pax tam solemniter pleneque conclusa fuit, quum et Amurathes contra Caramanum in Asiam XII. Julii copias traduxit.“ (13 k. 316 l.)

***) Ut... Amurathes.. Graecia derelicta ad tuendam Asiam se converteret, quemadmodum eum fecisse die 12. praesentia mensis intelleximus.“

szintű. Továbbá Callimachus (169. l.) azt mondja: „A vitatkozás hevesebb volt, — végre abban egyeztek meg.“*) E kifejezések a békétárgyalások hosszabb ideig tartását jelentik; már pedig ha aug. elsején kezdettek a tárgyalások, ki hiheti el, hogy aug. harmadikaig, midőn Ferencz bibornok követe megérkezett, befejeztettek, s a béke már megkötöttet?

Végre Bonfin szavai minden kétséget eloszlatnak. Az említett író 358. lapon így ír: A török követek bebocsáttatván, Szegeden *nehány napig* a békéről különfélekep — igen hevesen vitatkoztak, mint hogy a török Bolgárországot s a Szerbiában levő ezüst bányákat — erővel meg akarta tartani. Végre abban egyeztek meg.“***) E szavakból világosan kitűnik, hogy a békétárgyalások — *diebus aliquot* — néhány napig tartottak; s így, ha aug. elsején kezdettek meg, aug. 3-ig, mint az idézett sorok bizonyítják, be nem végeztethettek, s a török követség Szegedről Ferencz bibornok követének megérkezése előtt el nem távozhatott.

Nem köttethetett meg a szegedi fegyverszünet aug. 1-jén azért sem, mert:

Dlugoss, ki után a történetírók aug. 1-jére teszik a fegyverszünetet, e kifejezése következtében: „Ulászlót (Hunyady) kéré, hogy Szegedre augusztushoz legközelebb eső napon menjen“***), nem azt állítja, hogy augusztus elsején, hanem csak a legközelebbi napon; ha pedig e kifejezés alatt: „augusztushoz legközelebbi napon“ augusztus elsejét érte Dlugoss, akkor igen következetlen, s a legnagyobb ellenmondásba jő önmagával. Dlugoss ugyanis azt állítja, hogy a béke megkötésének lényeges pontja volt, miszerint a fegyverszünetért megajánlott várakat nyolcz nap alatt tartoznak a

*) *Disceptatio maior fuit.... Tandem in id conventum.*“

**) *Admissis Turcarum oratoribus Segedini diebus aliquot de pace ultro citroque acerrime disceptatum, quando Turca, Bulgariam argentique fodinas, quae in Servia sunt, pertinaciter sibi retinere nitebatur. Tandem inter eos ita conventum est.*“

***) *Uladiasas rogatur, ut Segedinum proxima die augusti descendat.*

törökök átadni. „A törökök császára és követői ígérték, hogy a várakat nyolcz nap alatt átadják *), s ugyanazon Dlugoss a szegedi fegyverszünet fölbontásának egyik fő okául azt tekinti, hogy a törökök nem csak nyolcz, hanem husz nap eltelte után sem adták át a várakat. „Több nap mult el, melyek alatt, midőn Szendrő, Galambóc és más várak nem csak nyolcz, hanem husz nap elteltével sem adattak át a török követek ígérete szerint.“**) Már pedig, ha Dlugoss a szegedi fegyverszünet napját aug. elsejére teszi, fölbontását pedig ugyanazon hó negyedikére: józan észszel, hogy állithatta azt, hogy nemcsak nyolcz, hanem husz nap is eknult már a béke megkötése óta, és a várak még sem adattak át. Megerősíti ez állításunkat jeles történészünk Szalay László, ki III. köt. 63. lapján így ír: „A törökök késtek az erősségek átadásával, pedig ha aug. elsején volt a béke, hogy késhettek negyedikén, hisz csak nyolcz nap alatt tartoztak átadni.“²⁸⁾ Ezt tanúsítják Pray, Callimachus, Dlugoss. (lásd 51. l.).

*) Cum Turcorum caesare et nunciis suis castrorum restitutionem intra octo dies repromittentibus (Katmánál 313. l.).

**) „Plures dies... absumti, intra quos dum castra Swiderow, Golubiecz et alia elapsis non octo solum, sed viginti diebus, iuxta legatorum sponsionem non redderentur.“

²⁸⁾ E helyre vonatkozólag nem tudom megegyeztetni jeles Szalayt, ki, ha elfogadta Dlugoss azon állítását, hogy az erősségek nem adattak át husz nap alatt sem, miként fordulhat elő nála a fegyverszünet aug. 1-én? Quandoque dormitat Homerus. Érveinket nem dönti meg Teleki sem, ki I. köt. 404. lapon ³⁾ alatti jegyzetében hosszasan bizonyítgatja, hogy nem áll azon állítás, miszerint a törökök nem tettek eleget a béke föltételeinek, és a várakat nem adták át. Állításának igazolására Thuróczyra hivatkozik; azonban, legalább az én kiadásomban „Scriptores rerum Hungaricarum“ 1765. nem találtam oly évrre, melytel Teleki állítását igazolhatná. A 417. lapon ezt olvasom: „Tíz évre fegyverszünet kötöttetett, s a király részéről a natoliai basa szabadon bocsattatik. A török zultán pedig Zendreo (Szendrő) várát s Ráczország mindannyi erődeit, a mennyit és a melyeket eszelőtt György despotától elvett, ennek visszaadja. S ezen fegyverszünet esküvel erősítettetett. János vajda ugyanis a király, maga, és az egész magyar nép részéről, — az említett törökök császárajok részéről — a vajdának valódi esküt tettek.“ (Conventum est ergo decem annorum de induciis et ex parte regis Bassa Natuliensis dimittitur. Caesar quoque Turco-

A felhozott indokok győző érvénynyel bírnak arra nézve, hogy Szalay jeles historicusunk véleményét habozás nélkül elfogadjuk. Ő (III. k. 63. l. 111. jegyz.) így ír: „Az erősségek átadásába nyolcz nap engedtetett a töröknek, de a nyolcz nap lefolyt, s az

rum castrum Zenderew, caeterasque cunctas Rasciani regni munitiones quot et quas ante haec, Georgio despoto demerat, eidem restituit. Et haec quidem induciae juramentis firmatae exstitere. Dominus enim Joannes voyvoda pro rege et pro se proque omni Hungaricae plebis parte: dicti vero Turcorum Waywodae, pro Caesare eorum... realia deposuerunt juramenta.). Thuróczynek ezen helyéből, melyre Teleki hívatkozott, csak az tűnik ki, hogy a török a várakat papiroson visszaadta, de még realiter nem; mert hogy a felhozott sorok a szegedi béke napjára vonatkoznak, s a caeterasque... munitiones restituit kifejezés még a letett eskü előtt fölhozva csak a leírandó szerződésre vonatkozhatik, ehhez kommentár még annak sem kell, ki futólagosan olvassa át Thuróczy XLI. fejezetét. — Hivatkozik továbbá Bonfinra, ki azt mondja: „E közben a török követek nem tudván a hirtelen történt hűtlenséget, az ígértet az egyezés szerint átadták.“ (Interea Turcarum legati, repentinae perfidiae nescii promissa ex convento praestiterant“; végre V. László oklevelére, melyekből szerinte nyilván kitetszik, hogy a törökök eleget tettek kötelességöknek. „Melynél fogva történt, hogy a török zultán Magyarország nevében és megbizásából átvevő György rácz fejedelemmel visszaadta, melyeket az eddig birt.“ (Ex quo factum est, — ugymond itt az árván született László, — ut Turcorum princeps Regi Rasciae Georgio nomine.. et mandato Regni Hungariae recipienti restituit, quae per eum hucusque possidebantur.). Azt mi is állítottuk, hogy a török várakat visszaadta, de nem a meghatározott időben. De különben Bonfin csak a mi állításunkat és nem Telekiét erősíti meg. Ő ugyanis a fegyverszünetet idibus juniis — junius 18-ra — teszi, s mégis azt mondja, hogy a törökök csak a béke fölbontása után, tehát ugyancsak 50 nappal utóbb tettek eleget a nyolcz nap alatt teljesítendő kötelességnek. — A mi V. László levelét illeti, szintén kevés bordonjájú állításunk gyengítésére. Mint előbb is említettük, azt mi sem vonjuk kétségbe, hogy a törökök a várakat visszaadták, csak azt állítjuk, hogy nem a szerződés szerint meghatározott időben. Hogy pedig a fegyverszünet fölbontása után is adattak vissza erőddök: Bonfin előbb idézett állítása után Teleki is állítja: „Hunyady a fegyverszünet nyilvános fölmondásának és a hadizenet kiadásának elől septemberig elhalasztását sürgette, és pedig azért, hogy a rácz erősségek átvételét György akadály nélkül teljesíthesse.“ (Teleki 406. l.), s így V. László levele mitsem von le állításunkból.

erősségek még a török kézben voltak. Igaz, hogy aug. negyedikén csak négy nap folyt le az aug. elsején kötött fegyvernyugvás óta, s így akkor még nem vonatható kérdésbe a török őszintesége. De kérdés: nincs-e hiba Dlugoss időhatározásában, midőn a szegedi gyűlés napját august. 1-jére teszi? Bonfin szerint jun. 13-án kötött a fegyvernyugvás, mi semmi esetre sem áll; de ha idibus junii helyett idibus juliit olvasunk, talán Bonfin adata érdemel hitelt. Vladiszláv, miután julius 11-kén az ismét bomlófélben volt fegyvernyugvást Fridrik római királylyal Budán utbaigazította, nyomban Szegedre sietett, hová Hunyady Aradról, hol őt jul. 3-án találjuk, már előbb megérkezhetett, s hol nagyjából már tisztába hozhatta Murad követével a béke ügyét, mely csakugyan főleg az ő műve volt.“

E szerint a szegedi fegyverszünet napját az elősorolt okok miatt bizton idibus julii, azaz julius 15-re tehetjük, és pedig a nélkül, hogy Dlugossal, ki azt „augustushoz legközelebbi napra“ (*proxima die augusti*)-ra teszi, nyílt ellenkezésbe jönnénk. Ugyanis a korban, melyről szólunk, még a római időszámítást használták, mint III. nonas Julii, *pridie nonas sextilis*-féle aláírássokból kitűnik, s Dlugoss az augustushoz legközelebbi napot *proxima die augusti* alatt érthette a rómaiak után augustus calendájához legközelebb eső napot; már pedig julius 16-át így fejezzük ki: *decima septima calendas augusti*, és ehhez *proxima dies* az idibus julii — julius 15-dike. — Ha szerény véleményem elfogadtatik, e tekintetben Dlugoss igen könnyen kiegyeztetethető, mert csakis így lehet érteni ez utóbbinak azon kifejezését: *elapsis non octo solum, sed viginti diebus*; ugyanis jul. 15-től Dlugoss szerint a *proxima dies augustitól* — aug. 4-ig csakugyan éppen 20 nap mult el; továbbá csakis így lesznek érthetők az egykoru kutatók s jeles historicusunk Szalay azon állításai: hogy a törökök nem adták át az erődöket.

Ezek után a szegedi fegyverszünet napját julius tizenötödikére, annak fölbontását aug. 4-re téve, értekezésünk e részéből következő corollariumot vonhatunk:

A szegedi fegyverszünet habár esküvel erősítettett meg Ulászló által, semmisnek tekinthető azért:

Először: mert Ulászló a pápát és a többi keresztény fejedelmeket a török elleni háborúra felszólítván, s azokkal ez ellen szövetségre lépven, amazok tudta s beleegyezte nélkül békét nem köthetett.

Másodszor: mert Ulászló saját vallomása szerint már april hóban Julián bibornok előtt megesküdött, hogy a török elleni háborút fog vezetni, s így a kath. egyház valamint a józan ész szerint mert a katolicismus ezzel soha nem ellenkezik, a második eskü, melyet Szegeden az első esküvel ellenkező ügyben tett, érvénytelen, semmis.

Végre harmadszor: mert az által, hogy a törökök a béke pontjait a meghatározott időben nem teljesítették, ha érvényes volna is a szegedi eskü, a másik fél azt meg nem tartván, annak megtartására Ulászló sem köteleztetett.

IV. A c s a t a.

A várnai ütközet szomorú és szerencsétlen kimenetelét ismerik tisztelt olvasóink. Nem is bocsátkoznánk annak kissé részletesebb tárgyalásába, ha csak némely — elfogultság vagy rosz akaratból eredt, — s mindenfelé elterjedt hamis állításokat megczáfolnunk nem kellene.

Ulászló augusztus 4-én tett esküje folytán a török ellen hadát megindította. Serege, melyvel Orsovánál a Dunán átkelvén, october 9-kén Viddinhez érkezett, csekély volt. Nem akarván az utba eső erődök által sem idejét, sem amugy is csekély számú seregét vesztetgetni, Viddin ostromát nem is kísértette meg, hogy főtervét: mielőbb a Hellesponthoz érkezni, s az ott lévő segédseregekkel egyesülni, — létesíthesse. Viddintől Drinápolyig két ut vezet, az egyik rövid, de ezen a Balkán meredek hegyei a szekértábornak átszállítására nagy akadályul szolgálhattak; a másik hosszabb ugyan, de kényelmesebb, melyen eleséget is találhatott a sereg. Ez utóbbit választá Ulászló, s october közepe táján Nikápoly alá érkezett, melynek külvárosai földulattak, erődje azonban, bár őrsege csekély volt, — nem ostromoltatott. Ide jött Drakul oláh vajda is, ki a magyar sereg láttára azon gunyos megjegyzést tevő: „e sereg kisebb azon kíséretnél, melyet a zultán vadászatra szokott magával vinni; s így a nagy terv valóztatására elégtelen“; e miatt a királyt visszavonulásra szólította föl. Ulászló tanácsosai, maga Hunyady is árulónak tartották a vajdát, azzal vádolván őt, hogy a keresztények minden mozdulatát a töröknek följelentette. E vádat, valamint ennek könnyen bekövetkezhető, s reá nézve káros következményeit azon ígé-

rettel háritotta el: hogy 4 ezer embert ad a magyar hadsereghez fiának vezérlete alatt, kinek azonban titkon meghagyta, hogy az oláhokat veszélynek ki ne tegye.²⁹⁾

Nikápolytól tovább folytatta útját az alig 25 ezerre menő magyar hadsereg; mert Brankovics nemcsak megtagadta a segéd dandárok kiállítását, mire mint a korona hűbérese kötelezve volt, hanem Muradot már korábban értesítette a béke fölbontásáról, s arra törekedett, hogy Castriota Györgynek a magyarhaddali egyesülését megakadályozza. De mindez nem gátolta a magyar hadsereget előhaladásában. Hunyady Bolgárország rónáin át a Várnán alul levő Kamdzaik folyó torkolatához vezette a sereget, hol a folyón talált huszonnyolcz török hajót fölgyújtatta. Innen Ulászló fölszólítá az utba eső erődök parancsnokait a várak átadására, igérvén nekik, hogy nemcsak szabadon mehetnek, hanem ha akarják, Ázsiába is átszállíttatja őket; ellenkező esetben győzelemhez szokott seregével a várakat megvívja és senkinek kegyelmezni nem fog. Némelyek a király fölhívásának engedve a várakat átadták, és szabad menetet nyertek. Sumium és Petrecz — a mai Devina és Dekodin — ellenszegültek. Mindkét erődöt egy napi hősies ostrom után bevette a magyar hadsereg, öt ezer ozman vesztette életét, számos magyar fogoly megszabadult. Bevétettek még Kalliakre, Kavarna és Várna.³⁰⁾

E szerencsés csatákból származott örömet és lelkesedést bu és levertség váltotta föl a Ferencz bibornok által küldött azon hirre, hogy Murad egész hadreregével Ázsiából Európába jött.³¹⁾

Murad ugyanis a szegedi fegyverszünet fölbontásáról s az ellene megindított hadjáratról a jellemtelen Brankovics György szerb fejedelem által értesülvén, elijedve a birodalmát fenyegető veszélytől, elhagyva magányát, ismét seregének élére állt, s Anatólia partjaihoz sietett. Elképedve látta a Hellespont- és Bosporusban czirkáló százhuszonnyolcz keresztény gályát, melyek seregének át-

²⁹⁾ Dlugoss (Katonánál 337. és köv. l.) — Bonfin, Callimachus i. h.

³⁰⁾ Callimachus, Dlugoss, Bonfin. i. h. V. ö. Szalay 67. l.

³¹⁾ Dlugoss, Bonfin, Callimachus i. h.

szállítását lehetetlenné tették. „De a pénz, így ír Teleki, az emberi gyarlóság ezen nagy kísértője, ezuttal is csudát mivelte nemcsak a genuai, hanem némely írók szerint a velencei kapitányoknál is. Murad minden főtől egy aranyat fizetvén, a kapitányok oly szín alatt, hogy élelmők elfogyott, és a nagy szelek miatt hajóik veszélynek vannak kitéve, állásukat elhagyják, sőt alattomosan még hajókat is kölcsönöznek, melyeken Murad egy éjjel 40 ezer fegyverest szállított át. Így határozta el — kiált föl a Hunyadyak koratisztelt írója — az olasz gályakapitányok pénzzszomja — tehát nem a szegedi szerinte esküszegés — a török birodalom és szomszódai, sőt egész Európa sorsát egy éjjel több századra. (Teleki I. köt. 423. és 24. l.)

Mint hogy sokan vannak, kik azt állítják, hogy a pápai hajóhadat s ennek fővezérét Ferencz bibornokot vesztegette meg Murad, s így a pápai hajóereg s illetőleg Ferencz bibornok oka a várnai csatavesztésnek: szabad legyen ezeknek a történelemben annyira járatlanoknak vagy roszakaratuaknak megczáfolására néhány jeles historicust idéznünk: „Sokan.... állíták, — írja Dlugoss Katonánál 344. l. — hogy a velencei és genuai gályák és hajók parancsnokai s kapitányai az ázsiai kincsekből nagy összeg pénzzel megvesztegettetvén, a szorosnak védelmét elhagyták és a 40 ezernyi sereggel megérkező török zultánnak szabad átkelést engedtek.“*)

Feszler: „Albert bibornok jelenté, hogy Murad a Caramaniában kivírt győzelmek után a genuai hajókon véghez vitt csel, megvesztegetés és árulás által 40 ezer emberrel a gallipoli tengerszoroson átkelt.“**)

*) „Multorum assertio fuit Venetorum et Genuensium galearum naviumque patronos et capitaneos pecunia multiplici ex asiatica gaza corruptos e custodia stricti excessisse, et Turcorum caesari cum XL millibus suorum advenienti transitum liberum fecisse.“ (Katonánál 13 köt. 344. l.)

**) „Cardinal Albert meldete: Murad habe nach erfochtenen Siege in Caramanien, durch List, Bestechung und Verrath, auf den Schiffen der Genueser mit vierzig tausend Mann über die Meerenge bey Gallipolis gesetzt.“ (4. köt. 608. l.)

Horváth: „Murad a genuai és velencei hajók kapitányait megvesztegeté, egy aranyat adván azoknak minden átszállított fegyveresért.“ (. köt. 356. l.)

Szalay: „A szultán egy emberét sem fogta volna átszállíthatni, ha Velence és Genua szatócs népét nem ismeri. Minden főért egy aranyat ígért a velencei és genuai kapitányoknak.“ (III. köt. 67 és 68. l.).

Telek it már főlebb idéztük. (423 és 24 l.)

Ugy hiszem a fölhozottak után meggyőződött a tisztelt olvasó arról: mily szánandó tudatlanság vagy kárhozzátandó rossz akarat a pápai hajóhad és illetőleg Ferencz bibornok megvesztegetését állítani, holott mint Bonfin- és Callimachusból ³²⁾ kitünik: Ferencz bibornok volt az, ki ez áruláson első fölajdult s azt Ulászlónak hírül adta.

E váratlan és lesújtó hír sem tartóztatá vissza a magyar sereget; s habár némelyek visszavonulást, mások megállapodást tanácsoltak, a sereg előrehaladt azon reményben, hogy a görögök és Skanderbeg hadai hozzá fognak csatlakozni, s az így egyesülendő sereg képes leend az ozmánok erejével megmérkőzni. Azonban a „gracca fides nulla fides“-szel jellemzett görögökről mitsem lehetett hallani. Castriota György tudósítá a királyt, hogy utban van, de Brankovics a ráczokkal utját állotta, s ha csak ezeken keresztül nem tör, nem jelenhet meg. A király azon reményben, hogy Castriotával még egyesülhet, előrehaladt; mert mind maga, mind a keresztények — minthogy ellenséggel nem találkoztak — a töröknök félelemből megfutamodását gyanították. Murad azonban minden összeütközést került, s a helyett, hogy elébe ment volna Ulászlónak, Gallipolitól Adrinápoly felé fordult, s e fordulat a magyar-hadsereget a Skanderbeggeli lehető egyesüléstől elzárván, s európai seregét is magához vonván, — a magyar had elő sietett. Hunyady a helyet, hol a két ellenséges tábor találkozott, ütközetre alkalmasnak nem találván, egész Várnáig vonult vissza. Várna a nevét viselő öböl éjszaki részén a Kamdzsik folyó torkolatán fülül

³²⁾ Bonfin és Callimachus i. h.

fekszik. Két előfok fedezi az öbölt, a délszakra Macropolis emelkedett, az éjszakra Galata, s e között és Várna közt a devinai lapnyulik el. E mocsár és Galata között ütött tábor a magyar hadsereg, vele szemben 4 ezer lépésre az ozmán.

Ulászló hadi tanácsot tartott. Némelyek az ellenség túlnyomó ereje miatt visszavonulást, Juliánnal mások a hajóhad megérkeztéig a szekérvár és az erős helyzet oltalmát ajánlák. Hunyady ellenben az ellenség ily közelében sem a félelemnek fölrohható visszavonulást, sem a hosszasabb veszteglést nem tartá tanácsosnak, s ez utóbbit annál kevesebbé, mert az ellenség huzamosab ideig való föntartóztatására sem elégséges löpor, sem a seregnek élélmé nem vala. Ezért bizva a Mindenható segélyében és a keresztény sereg lelkesedésében, ütközetet javasolt. Az egri püspök, ki Julián véleményében osztozott, Hunyadyhoz nem minden keserűség nélkül így szólott: „Én az ütközettől személyemre nézve nem félek, futni nem fogok, bár vesztemet előre sejdítem, de a te megfutasodban nem kétkedem, mivel — tevé hozzá éles észrevételének enyhítésére — a hazának rád még szüksége lesz!“³³⁾ — A király Hunyadynak ütközetet ajánló véleményét elfogadta, s reá bízta a tábor elrendezését. — A nagy, de szerény hős — mint a pápához küldött leveléből kitűnik — ekkor még a visszavonulást nem tartá lehetetlennek, de — ugymond — szégyenlettük az elkezdett dolgot félbeszakasztani, a győzelmet és meggyőztetést nem tartók dicstelennék, — és kegyes vakmerőség — pia temeritas — fogta el szíveinket.“³⁴⁾

Hunyady csatamezőül a Várna előtt elterülő völgyet választván, iv alakban fölállított csatarendjének balszárnyára János nagyváradi, — jobb szárnyára Rozgonyi egri püspököt helyezé. A sereg központjára, mint legbiztosabb helyre a királyt állítá, fölkerve őt, hogy helyét tudta nélkül el ne hagyja. Az oláhokat, kikben nem bízott, maga mellé vevé. Ő maga nem foglalt el meghatározott állást, hanem mindenütt akart lenni, hol csak szükség leendő reá.

A bátor sereg harczágytól égve várta az ütközet kezdetét.

³³⁾ Bonfin i. h.

³⁴⁾ Hunyady levele Katonának 13 köt. 439. l.)

de az őszi reggelen november 10-én három óráig kelle várakoznia. Nagy szél támadt, mely a zászlókat is szétszaggatta; ezt, valamint a király fővegének leestét rossz előjelnek tekintették.³⁵⁾

Murad a magyar táborral átellenes dombon, honnan az egész vidék látható vala, — sánczok közt tömérdek számu gyalogságától környezve foglalt helyet.

A csata a jobb szárnyon kezdetett meg, melyet 15 ezerből álló török lovasság támadott meg, de ez csakhamar visszaveretvén, rendetlen futással vágat el. A megszalasztottakat más hater ezer lovas váltja föl, kik az egri püspök és Frankó tótországi bándandárjára csapnak; azonban a magyarok ezeket is megfutamtják; de midőn a futók segítségére uj nyugodt csapatok érkeznek, a harcban tapasztaltabb bán az erők egyenlenségét látván, még időben a legjobb rendben visszavonul, a vigyázatlan ellenséget a völgybe csalja, s hirtelen megtámadva oly vérengzést visz végbe, hogy a törökök heves ellenállás után rendetlenül visszavágtatnak. Látván ezt az egri püspök, a futó ellenséget üldözőbe veszi, s a győzelem dicsőségétől elragadtatva nem veszi észre, hogy az ozman sereg közé jut, körülfogatik, s csak kevesed magával tud menekülni a bizonyos halál elől. A török lovasság ezen csekély diadal által föllelkesülve egész erővel rohan a meggyengült jobb szárnyra, s azt visszaszorítja. Hunyady látván a veszélyt, a körülötte levő oláhokkal és vasas lovasságával villámsebességgel siet segélyre; követi őt a király; kevés idő s az ellenség bal szárnya a magyar vitézségnek ellen nem állhatván, a legnagyobb zavarban rendetlen futásnak ered. S így ezen szárnyon a csata nyerve vala.

³⁵⁾ Hasonló előjeleket, majd minden szerencsétlen ütközet után szoktak emlegetni, melyeknek, ha a csata megnyerettet volna, — semmi jelentőségök. Így a mohácsi csata alkalmával: „Lajos sisakot kér elő, mely midőn fejére tétették, arcza nagyon elhalványult, úgy hogy ez eset némely jelenlevőktől a bekövetkezendő szerencsétlenség kedvezőtlen jele gyanánt vétetett.” (Ludovicus rex galeam poscit, quae cum capiti imponeretur, non parum vultu expalluit, ita, ut ea res ab aliis, qui aderant pro inauspicato futuri mali omine notaretur.) (Istvánfi 56. l.) Hát még a világtörténelemből mennyi hasonló előjelt lehetne fölhozni!

Ezalatt a másik szárnyon is elkezdődött a halálos csata. János nagyváradai püspök alig látta meg, hogy Frankó bán és az egri püspök a török lovasságot nem csak megfutamították, hanem már messze is tűzik, seregének csekély s oltalomra is alig elégséges számát nem tekintve, az ozman sereg jobb szárnyát megrohanja, zavarba hozza, visszanyomja, de nem sokára a mindenfelől reá tóduló sokaság által körülfogatik, elnyomatik. Most a futásban rajta a sor, a spahik által a mocsárba szorittatik. Ekkor tért meg Hunyady a másik részről, hol a győzelmet kivívta, de az oláhok nélkül, kik a fényes török tábort, a gazdagon megrakott tevéket megpillantván, kötelességökről megfélemedkezve, a harczból kiállnak, s a gazdag zsákmánynak esnek. Hiába igyekezett őket visszatartani a gondos vezér, sikertelen unszolta a győzelem befejezésére, semmi sem vonhatá el a kapzsikat ragadományuktól. Így volt kénytelen Hunyady nálok nélkül a körötte maradt hűséges csapattal, a szorongatott váradai püspök segedelmére sietni, fölkelvén a királyt, maradna a központon, s a keze alatt levő katonaságot is tartóztatná a harcztól, míg ő a spahik elszélesztése után visszatérend. A már visszanyomott balszárny szeretett vezérének megjelenésével új bátorságot nyere; Hunyady a megzavart rendet helyreállítja, és a vele jött csapatokkal egyesítve egész erővel támadja meg az ellent. Sokáig kétes volt a harcz; a két sereg egyaránt lelkesedve több ízben váltva nyomta egymást vissza, végre mégis a számosabb ozmanság kénytelen engedni, s visszavonul, elszéled.

Így meg volt verve a török had mindkét szárnya, és egész lovassága rendetlen futásnak eredt. Csak Murad állta még sánczai közt nagyszámu gyalogságától környezve. Ekkor Hunyady ellenségei és új dicsőségének irigyei biztatni kezdék a királyt, ne hagyán a fényes nap dicsőségét a vajdának; fejedelemnek — ugymondanak — fejedelemmel illik összeütni, szembeszállni. A harczvágját fékezni úgy is alig tudó ifjú király föltüzelésére nem sok kíváncsított, kivált miután észrevevé, mily nyugtalansággal kívánják lengyel testőrei is vitézségök kitüntetését. Csekélyszámu seregével tehát önhittén, elszántan rohan a sánczok megett álló sokkal számosabb janicsárokra, s az ütközet kimenetelét ezeknek védelme

alatt váró Muradra, ki már két szárnya veszélyének láttára a győzelemről lemondva, meg akart szaladni, midőn Karadsa ázsiai beglerbég lovának kantárát megragadja, maradásra unszolja.

A zultán bátorságavesztett katonasága föllekésítésére az esküvel erősített fegyverszünet-levelet lándzsára függesztve hordatja körül a hadi sorok közt, a Mindenható igazságához fenszóval imádkozik, a (szerinte) hitszegőkre boszúért esdeklik, seregét végre beszéddel is buzdítja. Azalatt a király kicsiny, de bátor seregével a földhányásokon áttörvén, a janicsárok tömött rendjeig hatott. Ezek magas, őket egészen elfedő paizsaik megöl sűrű nyilzáporral fogadják a vakmerőn előrenyomulókat, sok veszett el ezáltal a lovak, sok az emberek, különösen pedig a lengyelek közül, és a lehullott nyilak az egész földet elborítják; de semmi sem ijesztheti el az ifju bajnok fejedelmet, az ellenség közé vágtat, maroknyi népével rendíthetetlennek tetsző soraikat egy rohanással keresztültöri. Bámulás, majd rettegés fogja el a félelemtől elszokott ősz bajnokokat, bátorságukban ingadozva, mindenfelől engedni kezdenek; midőn Ulászló hangosan Muradot párbajra kiáltva, vakmerőn feléje törekedve, az ellenség legsűrűbb tömegeibe nyomul, és kevesed magával seregecskéjétől elvágva, az ozmángyalogság által minden részről körülfogatik. Királyuk ezen veszélyét látva, sőt már annak végvesztét gyanítva, több magyar csapat megszalad, s így a már-már legyőzött ellenség önértétét, bátorságát visszanyeri. Ekkor tért meg Hunyady győztes csapataival a spahik végelszélesztéséből; kedvetlenül lepi meg őt az, mi távollétében akaratja, kérése ellen történt; fájdalmas szívvel látja azon csapatokat, melyekkel egyesülve a janicsárokat erős állásukból kivethetni nem minden alap nélkül remélhető, semmivétve, az ifju királyt a reá tóduló ellenség közt a legnagyobb veszéllyel küzdeni. Sikeretlen igyekszik a futókat megállítani, új rohamra, — a szerencse helyreállítására birni; így minden pillanatban a veszély növekedését látván, a körülötte levő csekély csapattal a janicsárok közé vágtat, legalább királya életét megmentendő. Nagy erőfeszítés és a személyes vitézség csodatettei után végre utat nyit magának fejedelméhez, unszolja, kéri, hogy vonuljon vissza, mutassa magát az őt holttnak vélő, s e miatt rendetlen futásnak

indult seregnél, és így állítsa helyre a már minden oldalról hanyatlani kezdő, de még tán egészen el nem veszett harczot. Minden esdeklés hasztalan — nem sokára a király nyilak által elborittatva halva terül el. A körülötte harczolók a tusa tűzében nem vevék észre a szerencsétlenséget, csak későbbre a sokaság által visszanyomatván és a királyt maguk között nem találván, kezdik gyánítani halálát, vagy fogságba estét. A fogoly kiszabadítása, vagy az elesett holttestemeinek visszanyerése feletti új vita támadt Hunyady vezérlete alatt; de végre is az elfáradt, veszteség által igen csekélyre olvadt magyar-lengyel csapat a sokaságnak ellenállani képtelen. E közben a király feje számtalan sebbel terhelt testétől elválasztva diadalmi robajjal tűnik föl egy lándzsán a janicsárok közt. E látványra a magyar seregnél általános lön a futás. Hunyady még most is elkövetett mindent a futók tartóztatására, a rend helyreállítására, de senki sem figyelt szavára, senki sem hallgatott parancsaira. Késő este lett vége a szerencsétlen ütközetnek, a magyar sereg tökéletesen megveretett. Murad váratlan győzelmének sokáig nem hitt, erősített sánczait elbagyni nem merte. Még másnap sem bátorkodott az ovatos zultán mindjárt előrenyomulni és a keresztény táborra törni, hanem későbbre, — némelyek szerint csak harmadnap — észrevévén a szokatlan csendet, a védetlen helyet egész erővel támadja meg, de nagy csodálkozására ellenállásra nem talál, és azt elfoglalja, az ott maradt és helyét sem elhagyni sem oltalmazni nem merő csekélyszámu keresztényeket összevagdaltatván. (V. ö. Teleki Huny. k. I. köt. 438 és köv. 1.)

Igy veszté el az ütközetet, s azzal együtt életét Ulászló. A királyon kívül e gyászos nap áldozatai közt megemlítendők az erélyes Julián bibornok, ki az alkony homályában hagyhatta el a csatátért — a kincset vadászó oláh révészek által öletett meg; — a szelid nagyváradi, és a hős Rozgonyi egri püspökök, Báthory István, Perényi Miklós stb. De nagy volt az ellenség vesztesége is. „Ily győzelmet csak ellenségemnek kívánok“, — kiáltott föl Murad, seregének megritkított sorait látván. Némelyek 40, mások 75 ezerre teszik a török részről elesettek számát.

Az ütközet szerencsétlen kimenetelét a történetírók különböző

okoknak tulajdonítják. Így Dlugoss és Aeneas Sylvius egyenesen Hunyadnak tulajdonítják, őt féltékenységgel, a csatamező gyáva elhagyásával vádolván. De ezen rágalmazó alacsony vádat megczáfolja a nagy hős egész élete, az ütközet menete; megczáfolják az egykoru írók, kik szerint ő mindenütt személyesen jelenvolt, hol a szükség kívánta, a legnagyobb veszélyek között is. Másban kell tehát a szerencsétlenség okát keresnünk. Távolibb okok voltak az idegen sereg meg-nem-jelenése³⁶⁾, a két püspök hevessege, az oláhok hűtlensége — zsákmányvágya. „Mindemellett is már a keresztények kezében volt a diadal, midőn az ifju király féktelen harcztüze által Hunyady tanácsát nem fogadva, a dologban fordulást teszen; a kész győzelmet elveszti, sőt az ellenségnek mintegy visszaajándékozza. Valóban ezt — mondja Teleki — tekinthetjük — (tehát nem az esküszegést) az ütközet elvesztése legközelebbi és mintegy közvetlen okának.“ (Hunyadyak kora I. köt. 454. l.)

Azok balvéleményét, kik az Ur szent testének megfertőztetését látták és látják a szerencsétlen csatában, megczáfolni fölösleges hisz ujabbkoru jelesebb történetíróink az egykoru kutatók után mind elismerik, hogy Ulászló nem az oltáriszentségre, hanem az evangeliumra esküdött.

Vége sokan Isten büntetésének tulajdonítják az ütközet szerencsétlen kimenetelét; azonban tudós Somogyi Károlyunk szerint — a „csata grászos kimenetelét az érvénytelen eskü és békekötés meg-nem-tartása következtül egyedül az nézheti, ki mindig a győztes részt tartja igazságosnak; az, ki az igaznak ügyét — harcztéren kivált, soha elvesztetni, az ártatlan gyöngét a hatalmas erőszaktól soha elnyomtatni nem látta, s hogy elnyomathassék a földön ideiglenesen legalább, képzelni nem tudja. Ugy minden legyőzött szerencsétlen félben a bűnös részt kellend ozentul látnunk.“

³⁶⁾ Pray és Engel Ferenc a bibornokot is a csata elvesztése távolabbi okának tartják azért, mert szerintök vigyázatlan volt, hogy a gennaiak és velenceiek árulását föl nem fődözte. — De nagy képzelődő tehetség kell ahhoz, hogy valakit ubique praesensnek — s hogy a saiv reddít vizsgálónak tarthassák!!

E meggyőződésünket nem változtatja meg bárkinek Telekiből és más történetíróktól kölcsönözhető azon ellenvetése, hogy Hunyady maga is a várnai szerencsétlen ütközetet Isten büntetésének tulajdonítja. Igen, az alázatos keresztény, a nagy honfi, isteni büntetésnek tulajdonítja az ütközet elvesztését, de csak oly keresztény szellemben és értelemben, mely magát megalázva minden viszontagságban a javító, intő s fenyítő Isten ujját szemléli, minden csapásban vagy erénypróbát, vagy pedig a bűnnek érdemlett büntetését látja. Hit- vagy esküszegésről távolról sincs levelében említés. Im az isteni büntetésre vonatkozó szavai: „Ki nem tudja, hogy Istennek ítéletei a legigazabbak, s azokat türhetlen könyekkel viselni méltatlanság? Mégis midőn a hadaknak természetét, melyekben ifjúságom óta forgolódom, meggondolom, megvallom, hogy átlátom, miszerint az volt a harcosoknak közös sorsa, hogy a legfőbb Intézőnek akarata szerint majd kedvező, majd ellenkező szerencsére forduljon.“ Alább pedig így ír: „Nem az ellenséges sereg, hanem az isteni ítélet büntetése volt az, s a mi bűneink miatt lettek a hitetlenek győztesek. Megismervén tehát inkább bűneinknek, mint sebeinknek súlyát stb.“*) Tagadhatlan, hogy az idézettek szerint Hunyady Isten büntetésének tartá a várnai ütközet szerencsétlen kimenetelét, de nem a fölhozni szokott szegedi esküszegés miatt. A rigómezői csatát csak nem előzte meg esküszegés, s mégis valamint a várnait, úgy a rigómezőit is isteni büntetésnek tulajdonítja Hunyady; im a rigómezői ütközetről saját szavai: „Ez alkalommal inkább a hadi szerencse, mint lelkierőnk hagyott el bennünket, a többiben, miket szenved-

*) Et quidem iudicia Dei iustissima fore quis nesciat? eaque rebellibus lacrimis exprobrare iniuria sit. Dum tamen naturam bellorum, in quibus a prima ferme aetate versatus sum, mecum ipse agens reputo; facile invenio fateor communem hanc fuisse semper bellantium rotam, ut iuxta superni spectatoris nutum, modo prosperis, interdum contrariis revolvatur eventibus. Alább pedig így ír: non hostilis militiae, sed iudicii divini plagam retulimus nostrisque peccatis barbari tunc mansere fortiores. Recognescentes igitur culpae potius pondera quam vulnerum e.e. t. (Hunyady levele Katonánál. 13. k. 439 és köv. lapokon.)

tünk, isteni, nem emberi büntetésnek tulajdonítjuk a dicsőséget és dioséretet. Alább (a rigómezői ütközetet) ők (a törökök) tulnyomó erejük és mindenekfölött a mi bűneink árán nyerték meg.“*) Majdnem ugyanazon kifejezések, melyek a várnai csata leírását tárgyaló levélben foglaltatnak! Különb is nem csak ezen — hanem már nagyobb csatavesztéseket történetiróink Isten büntetésének tulajdonítanak. Így a saját ütközetet, s ezutáni tatárpusztítást: „Bizonyos, mondja IV. Béla király, hogy a magyar nemzet bűneiért lakolt.“**) I. Károlynak Bazarád elleni szerencsétlen hadmenetéről ezeket írja Thuróczy: „Midőn a magyarok mindenfelé a legkeményebb és legerősebb csatákat viselték, történt, nehogy a gyakori győzelem miatt elkapattasanak, vagy hogy a megelőző büszkeség miatt megfenyítettessenek, hogy az alázatosságot megtanulják s azt tanítsák; az isteni szeretet malasztját az atyai javítás vesszeje által tapasztalták, minthogy azokat fenyíti az Atya, az Isten, kiket szeret.“***)

Ily értelemben vette Hunyady a várnai és rigómezői csata szerencsétlen kimenetelét Isten büntetésének.

Ez nézetünk a várnai szerencsétlen ütközetről, melyben a király és több főúr veszttette el ugyan életét, de ez ütközet által bár erejében megfogyott, de meg nem törtetett Magyarország, sőt: — erőteljes állása a bekövetkezett fejtelenségi korszakban; a minden oldalról —

*) „Hac vice nos fortunae magis, quam animi possessione exutos: in caeteris, quae passi sumus, divino non humano flagello gloriam laudemque tribuimus. Alább: Quam — a rigómezői ütközetet — ipsi turcae multitudine, et super haec omnia peccatorum nostrorum merito acquisiverunt. (Hunyady levele Katonánál 13. köt. 637. és köv. lapokon.)

**) Certum est hungaram nationem peccatorum suorum poenas luisse.

***) Cum hungari fortissima et durissima proelia ubique gessissent, istud eisdem accidit, ne propter victoriam frequentem superbirent; vel certe, post superbiam praecedentem corriperentur, ut humilitatem discerent et docerent, quatenus divinae dilectionis gratiam per paternae correctionis flagella uberius mererentur, quia illos corrigit Deus pater, quos diligit.“ (Thuróczy 267. lap.)

magában a hon szívében is dúló ellenség időnkinti megfenyítése azt bizonyítja, hogy a „várnai csatában korán sem lőn minden elveszve, s hogy egy ily veszített ütközet következéne, — mely után még nándorfejérvári napokat ért e hon és Mátyás dicsőségét láthatá — a non ferret scythicumot, mely Katona és Budai Ezsaiás szerint a XVI. században készült — csak olyanok énekelhették és énekelhetik, kikről végírva van, hogy multa licent poetis.“

F ü g g e l é k.

Julían beszéde Bonán szerint.

Si quis vestrum Proceres, fortasse miretur, quod de rescindenda pace, ac violanda fide, sim verba facturus: is primum intelligat, me nil aliud hodie, quam de servando foedere vobiscum acturum, et pari vobiscum poenitentia corripi: poenitentia dixi, non dolore. Quando haec me invito, quae facta sunt, et praeter opinionem vestram acciderunt, veluti a specula cuncta prospexi: cogor pro legationis officio, et Christianae professionis coniunctione, iuxta atque vos animo fluctuare, et eo vel maxime, quod de communi honoris dignitatisque iactura hodierno die agitur: quam nisi communi consilio, et solita virtute resarcire enitamur. O quam verendum est! ne prae nimia infamia, et vobis e Pannoniis egredi, et mihi Romam redire liceat, ubi gravissima quaeque censura iudicantur.

In quas miserias praeceps consilium nos plane coniecerit, considerate: pacem cum Turca fecimus infideli, ut sanctam fidelium fidem violaremus et sacrosanctum cum summo Pontifice sociisque Principibus initum ante foedus rescinderemus. Et cuius, cuius inquam, utilitatis gratia? Nempe ut Mysiam diu populatam recuperaremus: exigua profecto, et calamitosa est ista utilitas, quae ad breve tempus intercipi potest: et caetera commoda, quae perpetua fuerant, longeque maiora, amovet et repellit. Quid enim dementius, et magis inconsultum dici potest, quam in deliberando privati tantum

commodi, et non publici, item neque honesti, et sancti habere rationem? Quid Turcarum perfidiae praestare debeatis, non id quaeritur hodie, Proceres, sed a Juliano, Pontificis, et Latinae societatis Legato, actore et auctore, irriti promissi, violatae fidei, et soluti foederis, ante conscientiae vestrae tribunal postulamini, et vestro potius, quam divino alienove iudicio, si mea aequo animo dicta patiementi, reos vos efficiam.

Respondete mihi, Proceres, nonne postquam sex menses in Mysia, finibusque Thraciae, cum Turcis tot bella feliciter gessistis, deinde ovantes in Pannoniam rediistis, ab universa fere Italia, et a Graecorum Imperatore honestissimas legationes accepistis, et congratulationes faustae victoriae, et ad continuandum bellum adhortationes? Accepimus. Nonne cum Italis et Graecis, ut illi a Thracia cum auxiliaribus copiis occurrerent, et hi classem ingentem in Hellespontum mitterent, sacrosanctum ultro foedus, me praesente et auctore percussistis? Percussimus. Si percussistis, cur cum Turcis, isto violato, aliud transegistis? quo iure, quamvis transactum sit, servare poteritis?

Ergo si superiore anno, cum Pontifice maximo, qui Dei vicem gerit in terris, foedus inivistis: si humani, si rationis compotes, si Christiani estis, secundum omnino vobis foedus rescindendum est, ne primum et Divinum violetis: quod ni feceretis, vereor ne veluti Judas Christum, ita vos eius Vicarium prodere videamini: neve Deum, quem hactenus rebus vestris praesentem et propitium semper habuistis, vobis posthac infestissimum sentiat. Nunc autem, quaeso, dicite, quid Imperatori Constantinopolitano, qui ex composito iam a primo tempore fuit in castris, et vestrum in tanto opportunitate exercitum expectat? quid Pontifici maximo? quid Venetis et Genuensibus, cui classem instructam habent, ut constitutum fuerat: quid Burgundionibus, qui ardore fidei ex Oceano diu solvere, et tot pericula maris emensi, nunc in Hellesponto navigant, respondebitis? Commentanini, quaeso (si potestis) excusationem, et colorem aliquem, quo non penitus nostri dissimiles videamur.

Si quid e recondita arte excudistis, expromite. Promisistis,

vos primo quoque tempore in castris adfutores : nunc vernant vestri milites et aestivant, et per calamitosam ignaviam et negligentiam tanta et tam salutaris occasio elabitur. O ingentem animorum caecitatem! O grassam ignaviam! O execrabile foedus! ad Christianae Reipublicae ictum exitium. Incusaverit me fortasse aliquis, cur id cum caeteris toleraverim? Adfui, fateor: sed quantum in me fuit, ne id fieret, intercessi, inploravi, et ut multi ex his, qui hic adestis, testes esse potestis, instantissime damnavi: victus sum Corvini sapientia et auctoritate, Despotisque commiseratione, ne regno ac liberis, intercessione mea, ultra infelix ipse carere videretur: et ne me commodorum vestrorum contemptorem oppugnatoremque quisquam appellaret, tristis et invitus cessi, haud inscius hinc salutem Christianae Reipublicae labefactari, spem gloriae ac immortalitatis extinguere, et nos omnes pariter Divini humanique foederis violatores, perfidos, et Christianae gentis proditores (ut vestra pace dixerim) appellari.

Quare, nisi antequam perfidiae nostrae rumor longius effundatur, nos ipsi ab hac infamia vindicaverimus, nihil turpitudine scelereque vestro maius, aut miserius quidquam dici potest. Id si voluerimus, non tam facile, quam iuste ac sancte facere poterimus: restituta Mysia, redditisque captivis, quid aliud vobis agendum est, Proceres, quam instaurare exercitus, parare quaecunque bello sunt usui, initum prius foedus cum Christianis, servare? dicere, Uladislauum Regem, post percussum cum Latinis Graecisque foedus, nihil inconsultis sociis, quorum auspiciis commune bellum geritur, pacisci potuisse, praecipue cum hostibus Christianae professionis. Si quid illi cum Turcis convenerit, fore irritum, prioristandum esse foederi. Quisnam ita iniquus humanarum rerum examinatore est, qui non facile iudicet, initam, cum utroque fidem, Christiano potius quam Turcae, et fideli potius quam perfido esse servandam? omni in perfidum hostem arte, vi, fraudeque uti licet, ars arte eluditur, et fraus fraude circumvenienda est.

Dolo Turca a principio in Europam traiecit, dolo pedetentim Regnum invasit, nemini unquam fidem servavit, artibus potius, quam armis ad id rerum fastigium eVectus est: et vos, cone caecitatis per-

venistis, ut Turcae potius omnis fidei ac rationis experti, quam fidelibus Christianis, in primisque Pontifici Sacro-Sancto, servandam esse fidem censeatis? astu et consilio maxima quaeque geruntur: Romani maiores nostri semper sociorum fidem recte sancteque servarunt, perfidos pari arte elusere. Caesar, imperandi causa, ius quandoque violandum censuit. Atque Philippus domitoris Asiae parens et magister, calliditate ac dolo saepe malo, imperandi cupiditate usus est. Non tamen hi proditores appellantur.

Fas est quandoque publicae salutis gratia, neque stare pactis, neque perfidis servare fidem. Fas est iniqua iuramenta rescindere, et praesertim quae praeter aequum, fas, et bonum esse censentur. Anne Diomedis, quicumque in solo patrio primus occurreret, diis immortalibus devoenti, obvium sibi filium, ex voto et iuramento mactare fas fuit? nempe nefas; aequum igitur et iustum iusiurandum, omnium iudicio est sancte servandum: quod autem non modo ad privatum, sed ad publicum facit exitium, illud irritum ac vanum esse debet.

Quas ob res antequam perfidia nostra late divulgetur, vos quaeso, et non sine lachrymis obtestor, Proceres, teque inprimis Rex inclyte, ne datam pro salute Christianae reipublicae, sacro-sancto patri, caeterisque fidem ullo unquam pacto violandam censeatis.

Initam cum Latinis Graecisque societatem fide sancteque servate, susceptam ex convento expeditionem, sociorum exemplo, prosequimini, iacta immortalitatis et gloriae fundamenta tueamini, provincias, Turcarum servitute pressas, liberate: collatae in vos spei satisfacite: nolite expectationem nunc gentium fallere, quo nihil turpius esse posset. Nulla vos initi cum Turca foederis religio teneat, illud censete nefarium, et detestabile, Pontificii et Christiani foederis violare sanctitatem: Deum, quod coelesti benignitate prohibeat, si aliter feceritis, acerrimum violatae fidei fore vindicem existimate, et nihil reputate, Christo optimo maximo gratius, vobisque gloriosius futurum, quam occupatas a Turca provincias omnes, humani divinique iuris experti, a fera illius servitute

vindicare. Nolite hanc opportunissimam occasionem praeterire, qua nulla commodior unquam dari poterit. Destituta a Turcis est Europa, Carmanico bello: Pontificia classe in Hellesponto interdictus est reditus; Thraciam, Macedoniam, et Graeciam, Epirumque invisere tantum, et lustrare opus est. Nullus hostis adest. Proinde Pontificium, per Deum quaeso, servate foedus, et fausta feliciaque castra, veluti vobis cum sociis conventum est, in Macedoniam Thraciamque movete.

Ulászlónak aug. 4-ikén kelt okmánya.

Mi Ulászló Isten kegyelméből, Magyar-, Lengyel-, Dalmát- és Horvátország királya. Az ország egyházi és világi urainak és nemeseinek imént Budán tartott gyűlésében a mindenható Isten dicsőségére, a keresztény hit oltalmára és öregbítésére, az egész kath. egyház javára, és kivált ezen ország s a határos részek föl-szabeditására, melyeket a törökök hosszú éveken át legkegyetlenebbül zsaroltak, s jelenleg is zsarolni meg nem szűnnek, egyhangulag, az említett egész országgyűlés akaratával végzést hoztunk, elhatároztuk, hogy a folyó nyáron, vagy a jelen évben személyesen indulunk és sereget viszünk magunkkal Görögországba és Romaniába, s hogy Isten segítségével összes erőnket a hitetlen törökök kiirtására fordítjuk, és e fogadás végrehajtását, nagyobb bizonyosság okáért — főtisztelendő Julián sz. Angyal bibornoka előtt *esküvel ígértük*, s az összes kereszténység vigasztalására ezen tiszta szándékunkat és végzésünket saját kezünkkel aláírt levélben tudattuk IV. Eugen pápa ő szentségével, s a fönséges keresztény királyok- és fejedelmekkel. Miértis senki sem teheti föl rólunk, hogy ezen szent, ünnepélyes és esküvel erősített, s mindenütt nyilvánított végzésünket Isten kegyelmével nem akarjuk végrehajtani. De miután Murad török császár követaineinek megérkezése némelyekben kétséget támasztott: vajjon szándékozunk-e csakugyan ezen *Budán hozott* és esküvel erősített határozatot végrehajtani: azért bárkik ilyes rólunk való kétségének vagy gyanujának eloszlatására, és kivált azért, hogy főtisztelendő

velencei Ferencz szentszéki alkanczellár, s az említett Julián fő poenitentiarius a római egyház bibornoka, mind a fenséges burgundi herczeg, mind a velencei gályák nagyságos kapitányai, a mi akaratumk öszintesége-, szilárdságáról, föltételünk erőssége-, s az előbb említett határozatumk és ígéletünk megtartásáról annál inkább meggyőződjenek s biztosittassanak, a körülöttünk levő egyházi és világi urak, mind azok, kik velünk tartoznak jönni a hadba, mind pedig kik országunkban visszamaradnak, királyi szavunk-, becsületünk s keresztény hitünkre, melyben a szent keresztséget fölvevők és az örök életet elnyerni reméljük, bibornok urnak, sz. Angyal követének fogadjuk, ígérjük és megajánljuk, esküvel erősítjük, s fogadást teszünk a Szentháromságra, az Atya, Fiu és Szentlélekre, boldogságos Szüz Máriára Isten anyjára, az angyalokra, és Isten szentjeire, kivált István és László királyokra — hazánk védnökeire, hogy az előbb említett és Budán tett határozatumkat és fogadásunkat teljesítendjük, és a legközelebbi szept. hó 11-ére Orsovánál a Duna révénél leendünk, vagy más révénél alantabbi helyeken, és azonnal megkezdjük, és szakadatlanul folytatjuk a sereg partraszállítását, és a szárazföldre megyünk, melyet a törökök elfoglalva tartanak, és folytatjuk utunkat seregesen, csel, ravaszság vagy valamely előre koholt ürügy nélkül, Romania-, Görögthon- s más, a tenger körüli részekbe, melyeket a törökök birnak, és megteszünk mindent, mi tölünk telhető, mi erőnk- s hatalmunkban áll, hogy a törökök ezen évben a keresztény részekből kiüzessenek — a tengerentúli részekbe, daczára bármely kötött vagy kötendő szerződések-, záradékoknak, melyeket a törökkel vagy ennek követivel az ő nevében a szavak bármily alakjával, habár esküvel voltak vagy fognának megerősítve lenni, melyeket jelen ígéletünk, eskünk és fogadásunk által nyiltan s tulajdon értelemben érvénytelenítünk s érvényteleneknek kifejezünk úgy, hogy semmi kigondolható elmésség, szin vagy ürügy ezen ígéletünket, eskünket és fogadásunkat megtörhetni, megszeghetni, akadályozhatni és elhalaszthatni képes ne legyen. A mirek bizonyságaul jelen levelünket irtuk, pecsétünkkel, melyet mint Magyarország királya használunk, kiadtuk és megerősítettük. Kelt Szegeden aug. 4-én 1444. És mi Roz-

gonyi Simon, egri püspök és ő felsége főkanczellárja, János váradi, Székesői Herczeg Rafael bosnyai püspökök és Hunyady János erdélyi vajda, ígértük, esküvel erősítettük és fogadtuk a fentebbi modorban úgy, hogy a királylyal menendünk. Mi Péter csanádi püspök, Héderváry Lőrincz nádor, Rozgonyi György országbíró és pozsonyi gróf, Palóczi Simon főlovászmester, Guthi Ország Mihály kir. főkincstartó, Marczali Imre korábbi somogyi főispány, Bánfi Pál alsó-lendvai bán, Ónodi Czudar Simon kir. főpohárnok, Losonczi János, Székesői Herczeg Pál, Tó Robert, Macedoniai Danes és Tornay Silvester tornai főispány, kik az országban maradunk, ter-
vünk és beleegyezésünk bizonyságaul a király pecsétje mellé a mienket is odacsatoltuk.

Kelt mint fönt.

Uláslónak Szegeden augustus 4-én kiadott okmánya.

Nos Wladislaus, D. gr. Vng. Pol. Dalm. Croat. rex; — Dudum in conventionione generali praelatorum et baronum ac nobilium huius regni nostri Hungariae Budae novissime celebrata, pro honore omnipotentis DEI ac pro defensione et augmento fidei Christianae et pro bono totius ecclesiae catholicae; praesertim pro liberatione huius regni nostri et partium circumstantium, quas ipsi Turci multis retroactis annis atrocissime sunt persequuti et de praesenti persequi non cessant, decernimus, firmamus, stabilimus unanimi consensu et voluntate totius praedictae conventionis ire personaliter et nobiscum ducere ista aestate seu anno praesenti exercitum versus partes Graeciae et Romaniae, et cum DEI adiutorio totis viribus nostris laborare ad exterminium dictorum impiorum Turcorum, idque pro maiori rei firmitate *iuravimus* in manibus reverendissimi in C. P. D. Juliani card. S. Angeli A. S. L. exsequentioni demandare ad consolationemque totius Christianitatis hanc nostram puram intentionem ac deliberationem nostris litteris, manu nostra subscriptis, significamus sanctissimo in C. P. et D. D. N. P. P. Eupenio IV. et serenissimis regibus et principibus Christianis, Propter quod nemo quoquo modo cogitare debet, qui nos tam sanctam deliberationem, solemnem, iuratam et ubique publicatam, velimus et omnino disponamus, DEO propiciante, ad exsequentionem et optatum finem deducere. Nihilominus, quia nonnulli propter adventum oratorum Amurati, imperatoris Turcorum, fieri postulatum, adhuc dubitare videntur, an praedictam deliberationem, Budae factam et iuratam exsequi velimus; idcirco ad tollendam ex

animis quorumcunque huiusmodi de nobis dubitationem seu suspensionem aut ambiguitatis scrupulum; et praesertim ut R. R. in C. PP. et DD. Franciscus Venetus vice-cancellarius et praedictus D. Julianus supremus poenitentiarius S. R. E. Cardin. et A. S. L. nec non magnifici capitanei galearum tam illustresimi domini ducia Burgundiae, quam illustrissimi D. domini Venetiarum per amplius de sinceritate et integritate mentis nostrae, firmitate nostri propositi ac observatione nostrae praescriptae deliberationis et promissionis certificentur et assecurentur, de consensu et assensu nostrorum praelatorum et baronum, apud nos existentium, tam eorum, qui nobis cum ad exercitum venire debent, quam eorum, qui in regno nostro remanent, in verbo regio et honore nostro ac sub fide Christiana, in qua sanctissimum baptismum recepimus, et vitam consequi speramus, D. cardinali S. Angeli legato spondemus, promittimus et pollicemur iuramusque et votum facimus, S. Trinitati, Patri et Filio et Spiritui S. et gloriosissimae virgini Mariae, DEI genitrici ac omnibus angelis et sanctis DEI et praesertim beatis regibus, Stephano et Ladislao, patronis huius regni nostri, praedictam deliberationem nostram et promissionem Budae factam, effectualiter demandare et infra primam diem Septembris proxime sequentis, esse cum nostro exercitu supra vadum Danubii apud Orsthan (Orsován) vel apud alia vada et loca inferiora, et immediate incipere transfretari et successive continuare effectualiter sine intermissione temporis transfretationem exercitualmente; et in continenti intrare terram, quam occupant praedicti Turci; et continuare exercitualmente sine dolo fraude vel alio quocunque excogitato colore iter nostrum in Romaniam et Graeciam et alias partes, quas tenent Turci in circa mare; et facere, quidquid nobis est possibile, pro viribus et potentia nostra ut Turci isto anno expellantur de partibus Christianitatis ultra mare, non obstantibus quibuscunque tractatibus aut practicis seu conclusionibus aut capitalis treugarum, factis vel fiendis, cum imperatore Turcorum vel eius nunciis seu ambassiatoribus praedictis, ipsius nomine, sub quacunque verborum, etiam iuramento firmatis vel firmandis quibus omnibus per hanc praesentem nostram promissionem, iuramentum et votum volumus expresse et specificè derogare et derogatum esse;

ita ut nullo ingenio, colore vel praetextu, quoquo modo cogitari possit, huiusmodi nostra promissio, iuramentum et votum infringi, violari, impediri aut differri valeat vel possit. In cuius rei testimonium praesentes litteras fieri fecimus et publicari, ac nostri sigilli, quo, ut rex Vngariae, utimur appensione muniri. Datum in Szegedin quarta die augusti anno dom. MCCCCXLIV. Et nos Simon de Rosgon, episcopus Agrien. regiae maiestatis supremus cancellarius; Joannes, episcopus Waradien. Raphael Herczeg de Zegczew, et episcopatum Bosnen. postulatus; et Joannes de Huniad Woiewoda Transsilvaniae; qui cum praefato domino nostro rege ituri sumus, promissimus, iuravimus et vovimus, in forma superius expressa; et nos Petrus, episcopus Chanadien. Laurentius de Hederwara, regni Vng. palatinus; Georgius de Rosgon, iudex curiae regiae et comes Posonii; Simon de Palencz (Palócz) mag. agaz. regalium; Michael Ország de Guth, supremus thesaurarius D. regis; Emericus, filius Woiewodae de Marchali, pridem comes Simigien. Paullus, filius Woiewodae bani de Also lindua; Simon iudex (l. Zudar) de Olnod, mag. pincern. regalium; Joannes de Losoncz, Paulus Herczeg de Zekeczew (l. Szechhő), Rubertus de Thau, Danes de Macedonia, et Silvester de Thorna, comes de eadem, qui in hoc regno remanemus, in signum huius nostri consilii et assensus ad praedicta, etiam nostra sigilla, penes sigillum dicti D. regis apponi fecimus, dat. ut supra D. Joannes Woiewoda addidit in iuramento et voto suo: Quod si prima die Septembris non posset ibi esse; indubitanter infra IV. aut V. dies immediate sequentes, ibidem constitueretur.

Katonánál 13. köt. 325. és következő lapokon.

T a r t a l o m.

	Lap.
I. A várnai csata előzményei	3.
II. A budai országgyűlés	13.
III. A szegedi fegyverszünet és felbontása	22.
IV. A csata	60.

Függelék:

Julián beszéde Bonfin szerint	73.
Ulászlónak aug. 4-ikén kelt okmánya	78.
Ulászlónak Szegeden aug. 4-ikén kiadott okmánya	81.
